

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АДАМ УКУГУ БОЮНЧА 2013- ЖЫЛЫНДАГЫ БИЛДИРҮҮСҮ

КЫСКАЧА КОРУТУНДУ

Кыргыз Республикасынын парламент формасында башкаруусу президенттин бийлигин чектөөгө жана парламент менен премьер-министрдин ролун жогорулатууга көздөлгөн. 2010-жылы шайлоочулар парламентти жана андан кийинки жылы президентти шайлашты. 2011-жылкы президенттик шайлоодо ал убакытта премьер министр болуп иштеген Алмазбек Атамбаев 63 пайыз добушун алды. Кээ бир катчылыктарга карабаганда, көз карандысыз байкоочулар шайлоону жалпысынан ачык жана атаандаштуу өттү деп карашты. Атамбаевдин шайлануусу өлкөнүн 20 жылдык тарыхында биринчи жолу бийликтин тынч жолу менен өтүүсүн белгиледи. Азыркы парламенттин үч партиялык көпчүлүк коалициясы 2012-жылдын августунан баштап иштей баштады. Бийликтер коопсуздук күчтөрдүн үстүнөн эффективдүү көз салуусун аткар албай, өзгөчө Түштүктө, ушул күчтөрүндө иштегендин кээ бирлери адам укуктарын бузган учурлары болуп жатты.

Көбүнчө адам укугун бузуу көйгөйлөрүнүн ичине Түштүктөгү этникалык маселесине караштуу кордоонун токтобой улануусу болду; соттун жана мыйзамдын ишке ашыруу тартибинде мыйзамдуу жол менен аткарбай тануусу жана жоопкерчилигинин жоктугу, дагы ошондой эле мыйзамды ишке ашырган бийлик кызматкерлеринин жеке өздөрүнүн буйругу менен камакка алуусун колдонуусу; жана бардык демографиялык топторуна каршы, өзгөчө этникалык Өзбектерге каршы жасалган, үй-бүлөдөгү зомбулуктун, начар мамиле жасоонун, зордоп кыйноонун, опузалап-таноонун ар кандай түрлөрү бар болуп турду.

Адам укугун бузууда дагы кошумча төмөнкү көйгөйлөр бар: түрмөнүн начар шарттары; соттун калыстыгынын жоктугу; өкмөттүк эмес уюмдарын (НПОлор), активисттерди жана журналисттерди тынчсыздандырып айласын кетирүү; көз карандысыз медиага кысым жасоо; дин эркиндигин чектөө; бийликтин качкындарды коргоосунда тийиштүү чараларын көрүүдө кемчиликтери; коррупциянын жайылып тарашы; аялдардын, майып адамдардын, этникалык жана дин боюнча азчылыктар, жана сексуалдык ориентациясы боюнча же жыныс белгиси негизинде айрымаланган адамдарды жана алардын укуктарына каршылыктар жана аны бузуп кордоо; балдардын укугун бузуу; жеке адамдар менен соода кылуу; жана балдарды кордоп иштетүү.

Өлкөдөгү адам укугу абалынын көйгөйлөрү коопсуздук кызматындагы расмий кызматчыларынын жана бардык өкмөттөгү тартипти бузуу акыбалдары менен жана коррупция жолуна түшкөндөрдүн жазадан ийменүүсү сыяктуу көрүнүштөр басып көрсөттү. Бул абал борбордук өкмөттүн адам укугун бузуучуларына жазасын тарттырып, жоопкерчиликке алып келе албастыгын, коопсуздук күчтөрүнүн жеке өздөрү чечип иш чара көргөнүнө мүмкүнчүлүк бергенин, мыйзамды ишке ашыруучу расмий кызматкерлерин күчтөндүрүп, алсыз жарандарды тоноп талоого, жана каракчы тобуна сот тергөөсүнүн жүрүшүнө тоскоолдук кылып, коргонуучуларга, коргоочу адвокат, күбөлөрдү жана сотторду коркутуп кол салууга жол берүү көрүнүштөрүн чагылдырды.

1-Бөлүм. Инсанга Кол Тийбестигин Урматтоо, жана ага төмөнкү Эркиндиктери кирет:

а. Далилсиз же Мыйзамсыз Жашоодон Ажыратуу

Өкмөттүн же анын агенттеринин атайы далилсиз же мыйзамсыз жашоодон ажыратты деген билдирүүлөр болгон жок. Мурдагы жылдардан айрымаланып, мыйзамды ишке ашыруу агенстволорунда камакта отурган учурда майыптан өлүмгө учурады деген билдирүүлөр болгон жок.

Жылдын аягында Базар Коргондун төрт кызматкерлери (Жалал- Абад Областы) 2011-жылы бийликти туура эмес колдонуп, кыйноо, пара суроо, жана Осмонжон Колмурзаевдин өлүмүндө күнөөлүү деп айыпталышты, жана тергөөлөр уланган учурунда үй камагынын астында турушту. Курман тарткан этникалык Өзбек, Орусиянын жараны, аны Базар Коргон милициясы камакка алгандан кийин ичинен кан өтүп жана ички органдарынын иштебей калганынан өлүмгө дуушар болду. Сот тергөөсү 2012-жылдын март айынан бери административдүү түрүндө “дагы тергөө далили керектигинен” кечиктирилип жатууда. Колмурзаевдин жесир калган аялы Орусияга кетип калгандыктан сот процессине катышкан жок.

б. Жоголуп кетүү

Өткөн жыл урунда адам укугу боюнча уюмдары мыйзамды ишке ашыруу агенстволорунун айыбынан жоголуп кетүүлөрдү жана уурдап кетүү учурларын каттаган. Мындай учурлардын көбү кыязы Түштүктө этникалык кырдаалдын курчушунан улам болуп жатат. Жергиликтүү жана эл аралык

байкоочулар бир нече болгон учурларды, анда мыйзамды ишке ашырган кызматкерлери билдирбей көпкө чейин камакка алгандарды кармаганы айтылат. Бир нече НПОлордун мындай шартты байкоосуна караганда, Түштүктөгү бийликтер 2010-жылы улут арасындагы зомбулук учурдагы кылмыштарды жасаганы үчүн, “массалык толкунданууга катышуусу үчүн,” “улуттук жек көрүүнү азгырышы үчүн,” жана өлтүрүү үчүн деп, этникалык Өзбектерди кармап, жана камагандарын улантышты. НПОлордун айтуусуна караганда, көп учурларда милиция кармагандыгы жөнүндө каттабай же үй-бүлө мүчөлөрүнө билдирбей жасашты. Кээ бир НПОлор камалган адамдардын көп учурунда 2010-жылкы зомбулукка тийешеси жок болчу, деп каттаган. Милиция аларды жөн эле билет деп, же ага тийешелүү деп, же башка шектүү адам деп камакка алышты дейт.

в. Кыйноо жана Башка Ырайымсыздык, Адамгерчиликсиз, же Опузалуу Мамиле кылуу же Жазалоо

Мыйзам кыйноо жана башка ырайымсыздык, адамгерчиликсиз, же кемсинтүү мамилесин же жазалоосуна тыйуу салат. Расмий өкмөт жана НПОлордун кыйноо учурлары болгонун тааныганы менен, бул жылы өтө аз учурларда аталган кыйноо кылмыштары сотко чейин жетти, жана кыйноолор боюнча кылмыштар айыпталыш үчүн сотко берилген жок. 2012-жылдагыдай, Эркиндиктин Добушу, Жарандар Коррупцияга Каршы (ЖКК), жана Хьюман Райтс Вотч (ХЬЮМАН РАЙТС УОТЧ) уюмдарын камтыган көптөгөн коргоо адвокаттары жана бир нече адам укугун караган уюмдары милиция жана мыйзамды ишке ашыруу агенстволору көптөгөн кыйноо жасаганын улантып, болгон учурлары жөнүндө билдирүүлөрдү жыл учурунда жасашты. 2012-жылы Эркиндиктин Добушунун болжолдоосу боюнча Ички Иштер Министрлиги кызматчылары бардык кыйноо учурларынын 88 пайызына катышканы айтылат.

2012-жылдын июль айында президент Кыйноо жана Башка Ырайымсыздык, Адамгерчиликсиз, же Кемсинткен Мамиле кылуу же Жазалоону алдын ала болтурбоо боюнча Улуттук Борборду негиздөөгө карата мыйзамга кол койду, ал өткөн айда кабыл алынды. Бул мыйзам көз карандысыз жана адилеттүү улуттук түзүлүштү негиздеди, бул уюм өлкөнүн бардык жеринде, камакка алуу жайларында, кыйноо боюнча байкоо жана аны алдын ала болтурбоосун аткаруу укугуна ээ. Бул уюмдун эскертпей камакка алуу жайларында текшерүү өткөрүүгө укугу бар. 2-августта бул борбордун шайкештирүү кеңешинде мурда омбудсмендин өкүлү болгон Бакыт Рыспеков директор болуп шайланды.

Камакка алуу учурунда мыйзамдын туура эмес колдонулушу кеңири таралган билдирүүлөргө карабастан, сот тергөөсүнө чейин камакка алынгандардын көбү кыйноого дуушар болгон учурларын кароо арыздары берилген жок, анткени алар камакка алуу жайынын кызматкерлеринин жазасынан коркушту, жана кыйноо тууралуу айтса дагы, андай жагдайлар көбүнчө тергөөгө берилбей кеткен. Расмий түрүндө туура эмес жаза жөнүндө билдирүүлөр болгон учурларда, кыйноо боюнча арызды кароого тергөөчүлөр эки жумадан ашык же андан да узак убакытты кетирди, андай учурда кармалгандардын дене боюнда кыйноого дуушар болгондугу дадил көрүнбөй калат. Ошондуктан улам, коргоочу адвокаттар кыйноого учураган айыпты тергөө процесси учурунда гана көргөзүштү, аны далилдөө көп кыйынчылыкка алып келип, сот мындай айыптоолорду эсепке алган жок. Кээ бир учурларда, камакка алынгандардын кыйноого дуушар болгону жөнүндө арыз бергендери мыйзамды ишке ашырган кызматчылардан коркутууга учурап, кийинчерээк алар берген арыздарынан баш тартышты. Ишенимдүү НПОлордун билдирүүлөрүнүн негизинде, кыйноого дуушар болгондун көбү өлкөнүн Түштүк бөлүгүндөгү этникалык Өзбектер болчу.

7-июлда, ХБЮМАН РАЙТС УОТЧ алты этникалык Өзбектер 2010-жылкы зомбулук боюнча кылмыштарын тергөө убагында милициянын кароолунун астында турганда, сотко кыйноого дуушар болгонун катташты. Соттор алардын арызын кабыл алган жок жана тергөөчүлөр аны текшерүүдөн баш тартты, деп ХБЮМАН РАЙТС УОТЧ белгиледи.

Январ менен сентябрдын арасында, Эркиндиктин Добушу 58 кыйноо учурлары камакка алуу борборлорунда болгону жөнүндө каттады. Алардын ар бир учуруна арыз берилгени менен, Прокурордун Башкы Мекемеси бир дагы кылмыш боюнча тергөө ишин ачкан жок. Кыйноого каршы Коалициясы жылдын биринчи алты айында кыйноо боюнча 92 учурун каттады.

Түрмө жана Камакка Алуу Борборлорунун Абалы

Түрмө абалы өтө начар. Тамак-аш жана даарылардын жетишсиздигинен, саламаттыкты сактоо стандарттары өтө ылдый, жылуулуктун жоктугу жана кемсинткен мамилесинен кээде өмүргө коркунуч туудурат. Сотко чейин жана убактылуу тергөө абактары өзгөчө толо, жана жалпысынан, түрмөгө караганда, алардын абалы жана жасаган мамилелери начар.

Камак жайлардын абалы: Өкмөттүн билдирүүсүнө караганда, түрмөдөгүлөрдүн саны 10,060 адам болчу. Бул бардыгы болуп бийликтер көрсөткөн 14,000 түрмө ордунун сыйлыгышуусунан бир топко аз. Мурдагы жылдардагы жык толтура болуп турган көйгөйү азайды жана, Европанын Коопсуздук жана Кошо иштешүү Уюмунун (ЕККУ) расмий кызмакерлеринин билдирүүсүнө караганда, кээ бир түрмөлөрдүн санитардык абалы эл аралык донорлордун жардамы менен жакшыртылды.

Бийликтер жалпысынан жаштардын туура салуу жайларын чоң кишилерди кармаган жайлардан тышкары кармады, бирок кол астында башка жай жок учурунда аларды жык толгон убактылуу камакка алуу борборлорунда бирге топтоштуруп кармашты. Кээде күнөөлүү деп тапкан кылмышкерлер, алардын иштери апелляциянын астында каралып жаткан учурларда, тергөө алдында камакка алуу борборлорунда турушту.

2012-жылдын ошол эле убактысына салыштырганда отчеттук жылдын биринчи жарымында ооруга чалдыгуу учурлары 39 пайызга өстү (камактагылардын 3,482ден 4,826га чейин). Жылдын биринчи жарымында өлүмгө дуушар болгон учурлары 20 пайызга түштү (камактагылардын 40тан 32га чейин). Туберкулёздон өлүмгө дуушар болгондордун 14 учуру түрмөлөрдө катталды, бул 2012-жылдын ошол эле мөөнөтүнө караганда 30 пайызга азайды.

Башкаруу: Адам Укугу боюнча Омбудсмендин Мекемесине өтө зордук кылбаган кылмышкерди камакка алуунун ордуна башка жазыкты берүүнү суроого, соттоого чейин кармоо шарттарын жакшыртуу, иш жүргүзүү документтерин каттоону көзөмөлдөө, жана камактагыларды жазасы бүткөндөн кийин тийиштүү түрдө чыгарууну аткаруусун кароо бийлиги берилген. Мындай суроолор менен омбудсмен бийликтерге тез-тез кайрылып жатты. Мурдагы жылдардагыдай, омбудсмен мекемеси апелляциянын саны боюнча статистикасын көзөмөлдөбөй калды. Түрмө системасынын өзүнчө омбудсмени жок.

Кесилип кеткен кылмышкерлерге каттап келгендер аларга жолугууга мүмкүнчүлүк алышты, жана кызматкерлер диндик салтты сактоого уруксат беришти. Бир нече жолу сотко чейин камакта турган адамдарга каттагандардын келүү мүмкүнчүлүгү жок болуп турду. Түрмөдө отургандардын расмий кызматкерлерге же андан өйдө турган бийликтерге арыз жазып кайрылуу укуктары бар. ЖККнын билдирүүсүнө караганда, түрмө кызматчылары арыздарды ырааттуулук менен карап жана каттаган

жок. Көп байкоочулар кесилип кеткендердин аларга жаман мамиле жасагандыгы тууралуу расмий арыздары, чынында андай учурлардын кичине эле бөлүгүн түзөт, деп ишенишет.

Көз Карандысыз Байкап кароо: Өкмөт эл аралык жана жергиликтүү өкмөттүк эмес уюмдарынын байкоочуларына, анын ичинде ЕККУнун Демократия Институттарынын жана Адам Укугунун Мекемесине, дагы ошондой эле Эл аралык Абак Реформасы Уюмуна жана Эркиндиктин Добушу НПОлоруна, түрмөдө камалгандарды жана ошондой эле убактылуу камакка алуу борборундагы отургандарды келип көрүүгө уруксат беришти. Эл аралык Кызыл Крест Комитети (ЭККК) дагы келип катташты. Байкап кароо топтору жалпысынан чектелбеген мүмкүнчүлүккө ээ болушту. 2012- жылдын июнунда, өкмөт агенстволору, эл аралык уюмдары жана жергиликтүү НПОлору адам укуктары жана эркиндиктин негиздери боюнча Өз ара Түшүнүү Меморандумуна (ТМ) келишим түзүштү, бул келишим кол койгондорго камакка алуу жайларына алдын ала жарыялабай келип текшерүүгө мүмкүндүк берди. НПОнун өкүлдөрүн камтыган кээ бир кол койгондордун бири, ТМга карабастан, дагы эле чектөөлөргө мажбур болуп жатышат.

22-июлда, Тышкы Иштер Министрлиги камакка алынган Өзбек адам укугун коргоочусу Азимжон Аскарровду каттоо мүмкүнчүлүгүнө чектөөнү киргизгени жөнүндө билдирди, себеби ага эл аралык дипломаттардын жана уюмдадын тез- тез келип каттосу көбөйгөн.

г. Мыйзамсыз Камакка Алуу же Туткундоо

Мыйзамсыз камакка алуу же туткундоого тыйуу салганы менен, 2010-жылда болгон өз ара этникалык зомбулуктан кийин жана андан кийинки жылдары андай көрүнүштөр экөө тең көбөйдү. Жыл өткөн учурунда жергиликтүү жана эл аралык байкоочулар мыйзамсыз камакка алуу же туткундоонун уланып турганы жөнүндө билдиришти, бирок андай учурлар арыз жазылган эмес, анткени жабыр тарткандар андай жазык иштер тууралуу НПОлорго же милицияга билдирүүсүнөн пайда жок деп, ал жөнүндө билдиришкен жок. Тийиштүү аты-жөнүн билдирүүчү документтердин жоктугунан камакка алуулар кадимки көрүнүш болуп турду. Милиция адамдарды кармаш үчүн бат-бат калп күнөөнү жалаа -жаап, жана андан кийин аларды бошотуш үчүн пара сурашкан. Милиция жабыр тарткан жарандарды көп жолу төлөй албагандыгынан алардын денесине доо келтирип жана сөз менен кордошту.

Милициянын Ролу жана Коопсуздук Органдары

Жалпы жана жергиликтүү жасалган кылмыштар Ички Иштер Министрлигинин курамына кирет, ал эми улуттук деңгээлде жасалган кылмыштар Улуттук Коопсуздук Мамлекеттик Комитетинин (УКМК) кол астында турат. УКМК дагы президенттин коопсуздугу боюнча кызматын да көзөмөлдөйт. Башкы Прокурордун Мекемеси жергиликтүү жана мамлекеттик кылмыштардын экөөнү тең карайт.

2010-жылдын зомбулугунан кийин өткөн жылдардан бери укук коргоо органдарынын өкүлдөрү мыйзамсыз камакка алуу, камактагыларга зомбулук келтирүү, жана опузалоого кеңири катышышты, өзгөчө Түштүктө, деп эл аралык байкоочулар баса көрсөттү. Ички Иштер Министрлигинин расмий кызматкерлеринин коррупция, бийликтен пайдаланып кылмыш жасоо, опузалоо, же милициянын ырайымсыз мамилелери үчүн бийликтер аз эле учурларында аларды ордунан бошотту же соттоду. Өткөндө жылы министирликтин ички териштирүү тобу 309 ички тергөө иштерин жүргүздү. Министирликтин билдирүүсү боюнча, өкмөттүн тышкы органы Прокурордун ишканасы, тартип аткаруу органдарынын өкүлдөрү 196 учурларында расмий жана экономикалык кылмыштарда шектүү деген иштерин иликтеген, анын натыйжасында 63 учурунда кылмыш иштери ачылды. УКМКнин ички тергөө тобу жок, бирок коррупцияга каршы иш жүргүзгөн тобу бар, алар тартип коргоо органдарынын кызматкерлеринин коррупцияга катышкан кылмыштарын иликтеп тергейт.

Камакка Алуу Иш Тартиби жана Туткундарга жасаган Мамиле

Жазык иш тартибинин кодексине караганда, сот гана тинтип-издөө жана камакка алууга аткаруу кагаздарын чыгара алат. Тергөөчүлөр айыпталуучуну сотко чейин камакка алууга далилдерди сотко көрсөтүүгө милдеттүү болсо, андай аткаруу кагазы жок эле камакка алуу учурлары көнүмүш адат болуп калды, өзгөчө этникалык Өзбек айыпталгандары 2010-жылы улут ортосундагы зомбулукка байланыштуу кылмыштарда күнөөлүү деп, камакка алынган. Кармагандан кийин бийликтер 48 ден 72 саатка чейин айыпты кагаз жүзүндө көрсөткөнгө чейин камакта кармоого укуктуу; бийликтер жалпысынан бул чектөөлөрдү аткарып жатты. Мыйзам боюнча тергөөчүлөр камакка алынгандын үй-бүлөсүн 12 сааттын ичинде ал жөнүндө билдирүүгө милдеттүү, бирок расмий кызматчылары бул жобону ирээти менен туура аткарган жок. Расмий айып берилгенден кийин, сот өзүнүн кароосу менен айыпталуу шек менен турганды сотко чейин бир жыл камакта кармайт, алат,

андан кийин аны мыйзам көрсөткөндөй бошотушу керек. Иштеп турган кепилдик системасы бар.

Камакка алынган же кылмыш менен айыпталган бардык адамдары өкмөт эсебинен коргонуу кеңешин алууга укуктуу. Мыйзам боюнча, айыпталгандын камакка алынаары менен коргонуу консулу менен кеңеш алганга укуктуу, бирок көпчүлүк убакта сот башталганга чейин биринчи андай жолугушуулар болгон эмес. Бийликтер адаттагыдай камакка алынган жаштарга коргоо адвокаттарын берүүдөн баш тартып жатты, мыйзам мындай учурларга жол бербестигине карабастан, көп учурларда жаштардын ата-энесине алардын камалгандыгы жөнүндө билдирбей жана алардын ата-энеси же адвокаты жокто сурак жүргүзүштү, деп Адам Укугу топтору баса көрсөттү. Бийликтер жаштарды коркутуп, айыпты мойнуна алдырып кол койдурган учурлары жөнүндө билдирүүлөр болду.

Айрым учурларда кылмышка шектүүлөрдү үй астында камакта кармоого мыйзам жол берет. Мыйзам коргоо органдары мыйзамды өздөрү каалагандай ишке ашырып, көп маанилүү эмес кылмыш үчүн адамдарды камакка алган учурлар да болуп жатты, деген билдирүүлөр бар жана ошол эле учурда андан чоң кылмыштарды бийликтер караган жок.

Мыйзамсыз камакка алуу: Мурдагы жылдардагыдай, бул жылы НПОлор жана байкоочу уюмдары, анын ичинде Эркиндиктин Добушу, ЖКК, ХБЮМАН РАЙТС УОТЧ, БУУнун Адам Укугу боюнча Жогорку Комиссиясы, жана ЕККУ өз эркинче камоо учурлары жөнүндө арыз түшкөнү улантылды деп билдиришти. Андай камоо учурлары ар кандай болжолдоолору менен миңдеп саналганы менен, расмий билдирүүсүнүн саны берилген жок. Байкоочулардын көбү мыйзамсыз камоо учурлардын санын билүү мүмкүн болбоосуна ишендиришти, анткени анын көп учурлары катталган эмес. Түштүктөгү НПОлордун айтуусуна караганда, аз эле этникалык Өзбектердин мыйзамсыз камакка алынганы катталды, бирок андай өнөкөттүн азайганына ишенимдери жок. Тагыраак айтканда, камалган адамдар дене кордоосунан же сот системасынан жалтанып, андан чыгып кетиш үчүн камакка алган кызматчыларга акча төлөй салып кутулуп кетишкен, деп бир нече булактар каттаган. Бул жөнүндө каттаган булактар соттун чечимсиз мыйзамсыз камакка алуу тууралуу билдирүү камакка алынгандарга эч нерсе билдирбеген, ошондуктан алардын көбү мындай абалдан колдон келишинче бат чыгып кетүү үчүн акча төлөп кутулушкан.

Алдын ала Камакта Кармоо: Абактын кодексине караганда, бийликтер кылмышка шектүү адамды расмий иликтөө учурунду сотко чейин кармоо абагында кармай алат. Мыйзамдын жалпы чектөөсү боюнча иликтөө 60 күнгө чейин жүрсө болот. Мыйзам астындагы тартибинин узакка созулушу, коргонуу кызматкерлерине кайрылуу мүмкүнчүлүктөрүнүн начардыгы, жана иликтөө жүргүзүүдө болгон көйгөйлөр айыпталгандардын алдын ала кармоо убактысын көп учурларында 60 күндөн ашык кылып жатты. Айыпталгандар камакта 60-күнкү мыйзамдуу убакыттан көп ашып кармалып жатышат, алардын кээ бири бир жылга чейин мыйзам боюнча камакта кармалып калышты.

Жылдын учурунда Башкы Прокурордун Мекемеси 1,798 алдын ала жарыясы жок текшерүүлөрдү убактылуу камакка алуу абактарында жүргүздү. Бул текшерүү иши боюнча корутундулар жөнүндө мекеме басма сөз түрүндө билдирген жок.

д. Соттун Калыс Ачык Өтүшүнөн Моюн тартуу

Мыйзам көз карандысыз сот системасын камсыз кылат, бирок сотторго басым кылып же коррупцияга кирип кетишкен, жана соттун чечиминин жыйынтыгы алдын ала көрсөтүлгөн учурлары да болгон. Бир нече булактары, анын ичинде НПОлор, адвокаттар, расмий кызматкерлер, жана жеке жарандардын айтымына караганда, сот болуп иштегендер өз кызматында туруш үчүн пара бергени жөнүндө ишендирип айтышты. Бийликтер жалпысынан сот чечимдерине баш ийишти.

Июлда өкмөт Конституция Сотунун мүчөлөрүн тандоо жана дайындоосун аткарып бүтүрүштү. Бул сот астыңкы соттун конституция суроолору боюнча апелляциясын карайт. Диний эркиндикти кароо учурлары жана 2010-жылкы зомбулук боюнча кайра кароо арыздарын кошуп, үч жыл бою сот чечимдеринин аткарылбаган учурлары бар болчу. 6-июлда Президент Атамбаев соттун жаңы мүчөлөрүн мыйзам аткаруу системасынын “эл ишеничине кайра ээ болуусун орундоого” чакырды.

Жыл өткөн учурда 2010-жылы этникалык Кыргыздарга каршы жасалган зомбулукту баштап жана өткөргөндүгү үчүн камакка алынган этникалык Өзбектердин тергөө иштеринин мыйзамдуу жүрүшү жана эл аралык калыс жүргүзүү иш тартиби менен келишпегени уланып жатты. Көптөгөн НПОлор акыйкаттуу тергөө иштеринде дайыма укуктун бузулушун айкындады, анын ичине күчтөп айыпты моюнга алдыруу, кыйноону колдонуу, кооргоочу

мүмкүнчүлүктөрүн бербөө, айыпталгандар жана алардын коргоочуларын сот өтүүчү жердин ичинде жана андан тышкары жерде коркутуу жана зомбулук көрсөтүү, курманга чалдыккандардын туугандары жана курдаштарынын сотту коркутуусу, жана жетиштүү далилдери жок болгонуна же кылмыштан актоочу далилдердин болушуна карабастан, сот айыбын чыгаруулары кирет. 2010-жылдан бери андай жоруктардын саны азайса дагы, НПОлор мындай адаттардын өткөн жылы учурунда болуп турганын каттаган. 2010-жылдагы саясаттуу кылмыштар үчүн кесилип кеткен этникалык азчылыкты түзгөн айыпталгандарынын басымдуу көпчүлүгүнө өмүр бою камакта туруу өкүмү чыгарылган, жана ага Азимжон Аскарров жана башка төрт этникалык Өзбектер киргенин Жарандар Коррупцияга Каршы (ЖКК) аттуу укук коргоо борбору баса көрсөттү.

Иликтөө Иш Тартиби

Айыбы жок деген алдын ала кароосун кошуп, мыйзам айыпталгандардын укуктарын камсыз кылат, бирок бийликтер бул укуктарды дайыма бузуп жатты. Айыбы жок деген алдын ала кароо принцибин акыйкаттуу юридикалык системасы иш жүзүндө ага карама-каршы адаттарын улантып жатты, жана сотко чейин жүргүзүлгөн иликтөөлөрдүн күчү дээрлик күнөөлүү деп айыпталышы үчүн жетиштүү далилдерди чогултуп негиздөөгө жумшалды. Эгерде сот айыптуу же айыбы жок деп чечим чыгара албаса, жана иликтөө ишин жүргүзүүгө далилдер жетишсиз болгон учурунда, кылмыш иши иликтөө органдарына андан ары тергөөгө кайра жиберилген жана кылмышка шектүү адамдар камак астында кармалып калышы мүмкүн. Мыйзам боюнча соттор айыпталгандарды тез убакыт арасында эмне үчүн кармалганы жана аларга каршы кайсы айып көрсөтүлгөнү жөнүндө билдириши керек. Сот өткөн учурунун көбүндө иш тартиби боюнча айыпталгандар сот залында капастын ичинде турушу керек.

Мамлекеттик жашыруун же айыпталгандардын жеке коопсуздугу сакталуучу учурунан башка убакыттарда, соттун өтүшү жалпысынан элдин астында ачык өтөт, жана сот жабык өтсө дагы айыбы ачык жарыяланат. Байкоочулардын кээ бири саясий деп аталган соттун өтүшүндө сот залына кирүүгө уруксат алышкан эмес. Өкмөт тергөөчүлөрү кылмыштуу иштерди соттун астына алып келет, жана соттор кылмыштын кароо тартибин алып барат. Кылмыштуу иштер бир соттун кароосу астында өтөт, ал эми үч соттон турган комиссия апелляцияны кароосун жүргүзөт. Соттун өкүм чыгарууга жана айыпты аныктоого толук бийлиги бар. 2010-жылы кабыл алынган мыйзам кылмыштуу иштерди иликтөөдө калыстар тобун чакырууга атайы калыстар

аймагында 2012-жылдан бери баштоосуна чакырат, бирок өкмөт анын иш жүзүнө ашырылышын 2015-жылга чейин кечиктирди, анткени мындай иш тартибин киргизүү каражаттоо кыйынчылыгын туудурат жана сот залынын чоңдугу азыркы учурда дал келбейт.

Мыйзам коргоочу адвокат жана клиенттин ортосунда чектелбеген жолугушуусун сот иликтөө учурунда камсыз кылат. Мындай келип жолугушууга расмий уруксат берилиши керек жана алар дайыма эле берилген эмес. Буга муктаж болгон айыпталгандарды бийликтер коргоочу менен өкмөттүн каржысынан камсыз кылды, жана айыпталгандар коргоочу адвокаттын колдоосунан баш тартып, өздөрүн коргоого укуктары бар болчу. Кээ бир мамлекет камсыз кылган кылмыштан коргоочу юристтери тергөөчүлөр менен бирге болуп, өздөрүнүн коргоочу клиенттерин тийиштүү коргобогонун ХЬЮМАН РАЙТС УОТЧ жана башка НПОлор каттаган. Кээ бир учурларда НПО байкоочулары коргоо адвокаттары иш жүрүшүн билбейт деп айыптаган. Соттон мурун мындай укук дайыма берилбесе дагы, айыпталгандар жана алардын коргоочулары айыптоо тарабынын күнөөлөө далили менен таанышууга, күбөлөрдү суракка алуу, жана күбөнү көрсөтүү, баардык сот иштерине катышууга мыйзам боюнча уруксаты бар. Сот бул суроо-талапты бат-бат канааттандырган жок. Жалпысынан күбөлөр өздөрү далил көрсөтүүнү бериши керек болчу. Кээ бир аталган учурларда сот аудио жана видео аркылуу далил көрсөтүп берүүнү жазып алууга уруксат берди. Айыпталгандар жана айыптоочулар соттун чечимине апелляция берүүгө укугу бар.

2010-жылы болгон зомбулуктун кесепетинен, 2010-жылы этникалык Кыргыздарга каршы зомбулукту баштап жана аны аткаргандыгы үчүн камакка алынган этникалык Өзбектердин соту мыйзамдын аткарылышын жана эл аралык акыйкаттуулук өлчөмдөрүн бузду. Көптөгөн НПОлор соттун калыс өтүүсү дайыма укуктун бузулушу менен болуп жаткандыгын сүрөттөдү, ага коркутуп айыпты моюнга алдыруу, кыйноону колдонуу, коргонуу мүмкүнчүлүгүнөн тануу, айыпталгандарга жана анын коргоо адвокаттарына каршы сот залы ичинде жана андан тышкары жерлерде коркутуп жана аларга зомбулук жасоо, жапа чеккендердин туугандары же алардын курдаштары тарабынан тергөөчүлөрдү коркутуу, жана айыптоого далилдери жок, же кылмыштан актоочу далилдери бар болгонуна карабай, айыпты чыгаруу, сыяктуу мыйзам бузуулары кирет. 2010-жылдан бери анын саны азайса дагы, мындай көрүнүштөр болуп турганы жөнүндө НПОлор каттаган. Бул тууралуу учурларга карата “акыйкаттык... колго кармалбас болуп көрүнүп, жана бийликтердин жоопкерчиликтикүү болууга

милдеттүүлүгү шекти келтирет” деп 7-июлда ХБЮМАН РАЙТС УОТЧ баса айтты.

Азимжон Аскарров (Саясий Камактагыларды кара), этникалык Өзбек, адам укугу боюнча активисти, 2010-жылы Базар Коргон милициясын өлтүргөнү үчүн башка жети кошо айыпталган адамдар менен кылмышта күнөөлүү деп кесилип кеткен, жылдын аягында камакта калган бойдон турат. Нотариалдап, күбөлөрдүн көрсөтүүсүн видеого тартып, Аскарров өзүнүн өлтүрүү болгон жерде анын жок болгонун далилдеген жаңы көрсөтүүлөргө карабастан, -- бийликтер ал ишти кайра карап чыгууга жол берген жок. 2011-жылы Аскарровдун коргоо тобу БУУнун Адам Укугу Комитетине формалдуу арыздарын киргизди, анда тергөөнүн башында юридикалык жактан туура келбестиктердин кайталанып жасалгандыгын көрсөтүп, жана анын натыйжасында кийинки апелляцияларын туура эмес жүргүзүүлөрү көргөзүлгөн. Аскарровдун комитетке жасаган арызында “кайра- кайра кыйноого дуушар болгондун натыйжасында жана башка өмүргө коркунуч туудурган медициналык абалын медициналык даарылоодон” бийликтер баш тарткан дейт. 11-сентябрда, 1-жана 27-августта соттун мурдагы жасаган баш тартуусунан кийин, Аскарровдун коргоо адвокаты Жогорку Сотко чечимди кайра кароого өтүнүчүн берди, анда жергиликтүү тергөөчүлөр кыйноо тууралуу мыйзамдуу арыздын үстүндө иш аракетин жасабагандыгын айыптайт. 16-октябрда Жогорку Сот астыңкы соттун чечимин колдоду, анда Аскарров камакта турган учурунда кыйноого дуушар болгон деген айыпты жергиликтүү тергөөчүлөр кароодон баш тарткан.

2010-жылы зомбулукта этникалык Өзбектердин жасаган кылмыштары үчүн, жана ошондой эле 2010-жылы Бакиевге каршылык билдирүү жыйынынан курман болгондордун соттору өтүп жаткан учурда, үймөлөктөшкөн элдин тобу жана зомбулукта курман болгондордун туугандары дайыма тоскоол кылып жатышты. Бул топтор айыпталгандардын, коргоочулардын жана прокурорлордун коопсуздугуна жана сактыгына коркунуч туудуруп жатышты. Бийликтер мындай кеңири тараган окуяларды токтотууга эч кандай аракет жасаган жок. Сот жүрүп жатканда, уруш баштагандардын тобу адам укугу боюнча сот өтүүсүн караган адамдар жасаган иштери менен макул болбогонун айтышкан, жана көчөдөгү топтор адам укугунун кишилерине кол салышканы жөнүндө НПОлор билдиришти.

2-апрелде акыйкат соту анын актоосун туура эмес деп табышканынан, сот жүрүшүн караган үймөлөктөшкөн элдин тобу этникалык Өзбек, 2010-жылы зомбулукта катышканы үчүн айыпталган Шамшидин Ниязалиевге жана Жогорку Соттун палаталарындагы анын коргоо адвокаттарына кол салышты.

2010-жылкы зомбулукка караштуу кылмышы үчүн 2012-жылдын октябрында этникалык Өзбек айыпталгандарды өзүнчө өткөн соттор өмүр бою камакта калууга өкүм чыгарды, жана көз карандысыз байкоочулар сот тергөөдө орчундуу жетишсиздиктер бар болчу деп эсептегенин ХБЮМАН РАЙТС УОТЧ билдирди. Ош областынын соту 2010-жылы этникалык Кыргыз Алмаз Аскарровду өлтүргөнү үчүн этникалык Өзбек Орусиянын жараны Махамад Бизуруковду түрмөдө өмүр сүрүүгө кескен. Бул чечим 2012-жылдын сентябрында астыңкы соттун чыгарган айыбын: аны өлтүргөнү үчүн эмес, бирок “мыйзамга каршы эркиндигин бузууда” күнөөлүү, деп өкүм чыгарган жана жети жылга түрмөгө камоо айыбын жокко чыгарган. Эки соттун өтүп жатканында курман болгондун туугандары айыпталуучуга, коргоочу адвокатка, күбөлөргө жана айыптоочуларга кол салган. Бизуруковдун үй-бүлөсү курман тарткандын үй-бүлөсүнө акча бергенге аракет кылды, деп айыптаганынан, февралда Жогорку Сот анын ишин райондук сотко кайра тергеп кароосу үчүн кайтарып жиберди. ХБЮМАН РАЙТС УОТЧтун билдирүүсү боюнча, чындыгында курман тарткандын үй-бүлөсү акчалай төлөмдү талаптаган дейт. Иш жүрүшүн кайра-кайра кечиктиргендиги үчүн, Жогорку Сот бул ишти кайра кароо үчүн райондук сотко кайтарып берген. 15-майда өткөн кайра кароо сот учурунда, кароолчулар аны кайтарып турган кезинде, курман болгондун туугандары айыптууга таш, бут кийимин жана бөтөлкө ыргытып, соттун жүрүшүнө тоскоол кылышкан, деп билдирет ХБЮМАН РАЙТС УОТЧ. 5-июлда өткөн өзүнүн андан кийинки сот угуусуна Бизуруков өзүнүн коопсуздугу үчүн коркуп, катышкан жок, жана анын коргоо адвокаттары анын тергөө ишин башка сотко которууга өтүнүч кагазын беришти. 14-ноябрда Жогорку Сот ал суроосун канааттандырып, тергөө ишин Чүй райондук Сотуна Бишкекке которууга дайындаган. Сотко катышып карагандар тобу дагы ХБЮМАН РАЙТС УОТЧ кызматчыларына сот өткөнүн байкагандыгы үчүн кол салышып жана сөз менен кордошту.

Саясий Көз Карашы үчүн Камакка Алынгандар жана Туткундар

Оппозиция партиясынын мүчөлөрү жана этникалык Өзбектер зомбулукка караштуу саясат тууралуу кыймылы үчүн айыпталышты. Алардын зомбулукка болгон тиешеси жана тергөөнүн жана апелляциясынын акыйкаттуу болушуна байланыштуу көптөгөн суроо туудуруусунун тегерегинде кээ бир байкоочулар аларды “саясий камалгандар” деп карайт.

29-мартта Бишкек соту парламенттин оппозиция мүчөлөрү Камчыбек Ташиев, Садыр Жапаров жана Талант Мамытовду бийликти зомбулук менен

алууга жана зомбулукка элди чакыруу аракети үчүн соттошту. 2012-жылы октябрда Ата-Журт Партиясынын башчылары жана анын колдоочулары чогулуп, андан кийин президенттин жана парламенттин имараттарына кирүүгө кылган аракеттеринен улам, аларга бул айыптоолор жасалган. Сот бул адамдарды алты ай камакка алуу жана түрмөдө кармоого өкүм чыгарган. 17-июнда апелляция соту мурдагы соттун чыгарган өкүмүн жокко чыгарды. 6-августта Жогорку Сот формалдуу түрүндө эле айыпты кайра чыгарып, жана парламенттин мүчөлөрү өздөрүнүн ордун кылмыш соттолушу үчүн таштап кетиши керек, деп токтом чыгарды.

Азимжон Аскарров, этникалык Өзбек жана адам укугу активисти 2010-жылы улут арасындагы зомбулук учурунда милициянын кызматкерин өлтүргөндүгү үчүн жети айыпталуучулары менен бирге айыптуу деп соттолгон, апелляция соту анын тергөө ишин андан ары иликтеп, кайра кароодон баш тарткандан кийин түрмөдө кала берди (Сот Өткөрүү тартибинин 1 бөлүмүн кара).

Жылдын аягында, 28 адамдарынын 2010-жылы бийликке каршы чыккандарды атып өлтүргөнгө катышканы үчүн айыптоо соту Бишкекте улантылды. Үч жылдан ашык иш жүргүзүү тартибин кечиктирүүсүнөн кийин кылмышты иликтөө жүрүшүнүн начарлоосу кылмыштуу сот системасында улантылды. Айыпталгандардын ичинде Оксана Малеваная, мурдагы Президенттин Секретариатынын башчысы; Мурат Суталинов, мурдагы УКМКнин төрагасы; жана бир нече атайы УКМКнин операциясынын кызматкерлери бар. Өткөн жылы айыпталгандарга каршы өз эркинче күнөөлөрдү коюу улантылып жатты, жана бийликтер кылмышын иликтөө учурунда аларга каршы коюлган бардык далилдөөсүн көрүү боюнча айыпталгандардын мыйзамдуу укугунан баш тартты деп адам укугу активисттери улам билдирди.

Жарандык Сот Иш тартиптери жана Коргоосу

Конституция жана мыйзам жарандык иштерде көз карандысыз жана калыстуу кароону камсыз кылат. Кылмыштуу иштердегидей, жарандардын сот системасы, өкмөттөн жана тышкары жактан басым болду деп жарандар ишенише. Жергиликтүү соттор жарандык, кылмыштуу, экономикалык, административдүү жана башка иштерди чечет. Жогорку Сот эң чоң даражадагы бийлик болуп эсептелет.

е. Үй-Бүлө, Үй, же Маалымат Алыш-Беришке Мыйзамсыз Кийлигишүү

Мыйзам боюнча тыңшоо аспаптарын колдонууга, үйдү тинтүүгө, кат алыш-беришти кароого жана ага окшогон иштерине, ошондой эле улуттук коопсуздукка караштуу учурларды кошуп, башкы прокурордун макулдугу керек. Мыйзамда расмий кызматкерлер тыңшоо электроникалык катнашуу аспаптарын колдонууга кылмышка каршы гана колдоно алат жана соттун чечими менен гана. Он бир өкмөт агенстволоруна жарандардын телефон, жана интернет аркылуу кат алышууларын байкап кароо күчү мыйзам менен ыйгарылган. Мегаком жана Билайн телефон операторлору коопсуздук кызматтарынын жарандарды тыңшагандары жөнүндө ырастап билдирди. Парламент мүчөлөрү УКМКту жеке өздүк информациясын тыңшап угуу системасын колдонуп, жарандардын кол тийбестик укугун бузуусунда айыптады. Кээ бир активисттер жана журналисттер бийликтер алардын өздүк жашоосун мыйзамсыз тыңшап, жашыруун тыңдоо жана өзүмдүк же кесиптик маалыматтарын тыңшайт деп бек ишенишет.

Коргоо жана Куралдуу Күчтөр Мыйзамы аскерлерге жеке менчикти мамлекеттик коопсуздук үчүн конфискациялоого бийлик берет.

ж. Ашыкча Күчтү Колдонуу жана Ички Конфликттерде Башка Кордоолор

Өткөн жылы зордоо уруштары жөнүндө билдирүүлөр болгон жок.

Өлтүрүүлөр: 2010-жылы июнда Түштүктө зомбулуктун бири өлүмгө дуушар болгонго караштуу тергөөлөр жана сот иштери өткөн жылы улантылды.

Бийликтер 2010-жылкы зомбулук кылмыштарды караганда адамдын кайсы улут экенине маани бербейбиз деп билдирди. Зомбулукка байланыштуу камакка алынгандардын басымдуу көпчүлүгү этникалык Өзбектер болчу, аларга жеке менчикти кыйратуудан өлтүрүүгө чейин айыптоолору жасалган. Соттор жана милиция мындай көз карашты өткөн жыл бою улантты. Августка чейин Жалал-Абад Сот Мекемеси 2010-жылда өткөн окуяларга караштуу 324 ачылган кылмыш иштеринин астында иштеди. Соттун мекемесинин сан өлчөмүнө караганда, бул уруштан жабыркагандардын 80 пайызы этникалык Өзбектер болчу, жана ошондой эле кылмышта айыпталгандарынын 66 пайызы да Өзбектерди түзөт.

Дене кордоосу, Жаза берүү, жана Кыйноо: 2010-жылында жасалган ХЬЮМАН РАЙТС УОТЧтун билдирүүсүндө, укук коргоо органдары көпкө

созулган жана кайта-кайта муштум, таяк, же мылтыктын кундагы менен уруп сабоо олуттуу түрдөгү кордоонун түрү болгон дейт. Жабыркагандардын билдирүүсү боюнча дагы кызматчылар баш кийим же газ маскаларын муунтуш үчүн колдонуп, жана камакка алынгандарды тамеки чогу менен күйгүзүштү дейт. Бийликтин расмий кызматкерлери областтарда болуп жаткан мындай кордоо боюнча арыздарды моюнга албаса дагы, ХБЮМАН РАЙТС УОТЧ 65 далилденген кыйноо учурларын таап билдирди.

2-Бөлүм. Жарандын Эркиндигин Сыйлоо, анын ичинде:

а. Сөз жана Басма Сөз Эркиндиги

Мыйзам сөз жана басма сөз эркиндигин камсыз кылат. Бийликтер өз пикирин эркин билдирүүнү колдоо боюнча бир нече кадамдарды жасады, бирок дайыма сөз эркиндигин сыйлаган жок.

Медиага каршы бир нече коркутуулар жана кол салуулар жөнүндө билдирүүлөр болду. Белгилүү учурларда бийликтер мындай кылмышты жасагандардын аты жөнүн билсе дагы, аларды жазага тарткан жок. Журналисттерге каршы кээ бир опузалар белгисиздерден жасалды, бирок башкалары саясатчылардын жана өкмөттүн расмий кызматкерлеринин атынан жасалды. Мурдагы жылдагыдай, кээ бир журналисттердин билдирүүсүнө караганда, аларды сезимтал суроолор жөнүндө жазгандыгы үчүн опузалашты, ага улут ортосундагы мамиле, 2010-жылдагы окуялар, же өлкөдө улутчулдуктун өсүшүнө байланыштуу маселелер кирет. Өзгөчө Өзбек-тили медиаларга каршы бул мүнөздүү коркутуулар байкалды. Башка журналисттер элге белгилүү адамдарды сынга алганы үчүн опузага туш келгенин сезишти. Көп журналисттер коркутуп же опузаланбаса дагы, жазадан корккондорунан өздөрүнүн абайлап жазганы жөнүндө билдиришти.

Сөз Эркиндиги: 21-апрелде парламент өлкөнүн желегин же улуттук белгилерге туура эмес мамиле жасагандыгы кылмыштуу иш деп эсептеген мыйзамын кабыл алды. Бул мыйзам 10,000 сомго чейин (\$200) же бир жылга чейин түрмөгө камоону же экөөнү тең берүү жаза эрежесин камтыйт.

Басма Сөз Эркиндиги: 2010-жылкы зомбулугунан кийин Түштүктөгү баардык көз карандысыз Өзбек-тилиндеги медиа чыгаруусун токтотту, бирок андан бери эки тилде чыгуучу радио жана Өзбек-тилиндеги гезитин кошуп, Өзбек-тили медиасы кайра иштөөсүн улантты. Өзбек-тилиндеги журналисттеринин алардын артынан түшүп алып жана коркутуусунан

кыйналгандары улантылды. 2011-жылы кээ бир басма сөз каражаттары жергиликтүү өкмөттүн басымынан улам иштешин токтотту жана жылдын аягына чейин жабык бойдон турду.

Юстиция Министерствосу баардык басма сөз боюнча ишмердиктеринин катталуусун жана аларды басып чыгарууга министирликтин макулдугун алуусу талаптанат. Иш тартиби боюнча каттоо иши бир айды алат, бирок көп учурларда андан көп убакытты алды. Каттоо тартибине ар бир медианын жеке менчик ээси жөнүндө маалыматты текшерүү жана медианы каражаттоочу булагын, эл аралык донор уюмдарын кошуп, текшерүүсү кирет.

Жалпысынан чет элдик медиа эркин иштеп жатты. Мыйзам жергиликтүү медианын чет элдиктерге менчик болушуна тыйуу салганы менен, кичине даражадагы жергиликтүү кошо иштешүү медиа иши аркылуу кирген чет элдик менчиктиги бар болду. Орус тилинде телекөрсөтүү станцияларынын жергиликтүү берүүсү жана анын колдонулушу басымдуулук кылды. Өлкөдө бир нече Орусиялык медиа булактары эркин иштеп турду, жана бийликтер аларды жергиликтүү медиа сыяктуу карашты. 2013- жылга чейин өкмөт жаңы маалымат берүү каражаттарына лицензия берди, бирок лицензия алуу иш тартибинин өтө эле убарасы көп талабы бар, мисалы мазмуну үчүн бир лицензия, жана маалымат берүүнү камтыган жерине өзүнчө лицензия талап кылынат. Ошондой эле ыйгаруу иш тартиби ачык эмес.

Зомбулук жана Тынчсыздандырып Айласын Кетируу: Саясатка байланыштуу демонстрациялар жана соттун өтүшү жөнүндө маалымат берген журналист жана активисттерге каршылык билдирүүчүлөр тарабынан кол салуулары боюнча арыздар болду. Парламентке кирген Ата Журт мүчөлөрүн бийликти алууга жасаган аракетти үчүн айыптоосу боюнча эң белгилүү сот залынан тышкары болуп өткөн окуясы болду. 16-июлда эки аял Эркиндиктин Добушунун байкоочусуна кол салышты, бул байкоочу сот залынан тышкары күтүү жеринде турган. Милиция ал аялдарды камакка алды. Бишкек соту анын бирөөсүн үч күн камакта турууга, жана экинчисин 300 сом (\$6) штраф төлөөгө өкүм чыгарды.

Көзөмөлдөө же Мазмунун Чектөөлөр: Телекөрсөтүүгө жана радио берүү компанияларына мыйзам орчундуу чектөөлөрдү киргизет жана аны Кыргыз-тилинде жана мазмуну жергиликтүү болушун талап кылат. Адам Укугу активисттери бул мыйзам конституцияга каршы дейт, анткени ал конституциялык сөз эркиндигине жана маалыматты алууга мүмкүнчүлүктү

берген укуктарына каршы турат. Мыйзам дагы колу менен белги берип жаңсоо тилинде көрсөтүүнү же субтитрди мамлекеттик телеберүү программаларында бар болуусун камсыз кылат.

Мурдагы жылындагыдай, атын атабаган медиа булактары кээ бир жаңы чыккан программалары өздөрүнүн кабарчыларына белгилүү саясатчыларды жана расмий өкмөт кызматкерлерин сынга албасы жөнүндө инструкция беришти, деп айтышты. Бул булактар дагы жаңы медиа программалары өкмөттүн органдарынын “суроо талабын” алганын билдирди, алар жаңылыктарды белгилүү жактан чагылдыруусун же кээ бир жаңылыктарына көңүл бурбасын айтышты.

Басма сөз эркиндиги боюнча жыл сайын билдирүүсүндө Фридом Хауз өлкөдөгү басма сөздү “эркин эмес,” деп көрсөттү, ал мурдагы жыл сайын билдирүүлөрүндө ага алты жолу ошондой эле баа берген. Өзүнүн ошондой корутундусун берген себептеринин ичинде Фридом Хауз журналисттерге кол салуу жана аларды коркутуу, Түштүктөгү азчылык тилинде медианын мүмкүнчүлүгүн чектөө, жана Азимжон Аскарровду камакта кармоосу улантуусу, деп баса көрсөттү.

УшакМыйзамдары/Улуттук Коопсуздук: Жаңы конституция боюнча ушак кылмыштуу жазык деп эми саналбайт. Бул журналисттерди жана медианы жарандар сотторунда орчундуу ушак боюнча соттошууга мүмкүнчүлүк берет жана бул медианы же журналисттерди банкротко алып келиши мүмкүн. Өзүнүн билдирүүсүндө Фридом Хауз баса көрсөттү, “кордоо” жана “өкмөт кызматындагы адамды кордоо” кылмыштуу жазык болуп эсептелиши улантылууда. Медиа НПОлору өткөн жылы ушак учурларында кылмыш иши ачылган жок, деп билдирди.

Интернет Эркиндиги

Бийликтер тарабынан интернетти колдонууга кээ бир чектөөлөр киргизилген, бирок өкмөт тарабынан электрондук каттарды жана интернеттеги сүйлөшүү дарегин мыйзам чыгарып текшерүү тууралуу ишеничтүү булактардан билдирүүлөр болгон жок.

Эл Аралык Телекоммуникация Уюмуна караганда 2012-жылы интернеттин жайылып таркашы 21.7 пайызында туруктуу болуп турду. 2011-жылы өткөрүлгөн көз карандысыз сурап изилдөөсү жоопту бергендердин 16 пайызы интернет колдонот деп тапты.

2012-жылы февралда, 2011-жылы Парламент кабыл алган чечимине жооп катары бийликтер өкмөткө таандык болгон интернетти камсыз кылган Кыргыз Телекомго көз карандысыз интернет жебеси fergananews.com (мурунку fergana.ru) жабуусуна буйрук берди. Байкоочулардын көбү көз карандысыз жана тендеп маалымат берет деп караган бул сайтты, Парламент этникалык жек көрүүнү туудуруп жатат деп өзүнүн чечимин актады, ага активисттер бул чечимди Конституцияга каршы экенин айтып жатышат. Бул жебенин ээлери 2012-жылдын ноябрында чечиминди жокко чыгаруу аракети ишке ашпай калды. 2012-жылы 5 апрелде Мамлекеттик Коммуникация Агенствосу тоскоолдукту алып салган катын жибергенден кийин, Кыргыз Телеком жана баардык жергиликтүү интернет кызматтары бул жебеге кирүүнү камсыз кылды.

Интернет Саясаты боюнча Жарандар Демилге НПОсу жылдын аягында 12 жебелерине өлкөдөгү аны колдонгон адамдарына кирүүгө бийликтер тоскоол кылып жатат, деп билдирди. Бийликтер мындай жебелердин аттарынын тизмесин ачык басма сөзгө билдирген жок.

Илимий Эркиндиги жана Маданий Маарекелер

Илимий окуу эркиндиги боюнча өкмөт тарабынан чектөөлөр болгон жок. Дин боюнча жогорку билим берүү институттары отчет берүүнүн катуу эрежелерин сактоо саясатын аткарышы керек, бирок алардын билдирдирүүсүндө андай илимий окуу эркиндиги боюнча чектөөлөр болгон жок.

2012-жылы болгондой, өкмөттүн расмий кызматчылары тарабынан маданий окуяларын көзөмөлдөп текшерүү аракеттери улантылды. Өкмөттүн расмий кызматчылары Бишкекте апрелде “*Жатын монологдору*” аттуу кино көрсөтүүсүнө тоскоолдук кылуу аракеттери жокко чыкты. Маданият Министирлиги жергиликтүү медиа кызматтарына бул кинону көрсөтүү “табигый эмес жана бурмалаган жыныс мамилесин” даңазалоого жардам берет, деп кат жиберди. Ага дагы кошумча болуп, 2012-жылы *Мен Геймин жана Мусулманмын* аттуу кино көрсөтүүсүнө тыйуу салуу өз күчүн жоготкон жок. 18-сентябрда Азимжон Аскарлов жөнүндө документалдуу фильмди Бишкекте өткөрүүгө каршы нааразылыктардан кийин, Ош жана Чолпон-Ата шаарынын бийликтери адам укугу-жөнүндө фильм фестивалын кайсы күндө өткөрүү күн тартибин белгисиз убакытка калтырды.

б. Чогулушту Тынч Өткөрүү жана Мамиле Түзүү Эркиндиги

Мыйзам чогулушту тынч өткөрүү жана мамиле түзүү эркиндигин камсыз кылат, жана бийликтер жалпысынан бул укуктарды сыйлады.

Чогулуу Эркиндиги

Мыйзам чогулушту тынч өткөрүү боюнча укукту камсыз кылат. Уюштуруучулар жана катышуучулар бийликтерди чогулуу пландары жөнүндө билдирүүгө жоопкердүү, бирок мурда ал жөнүндө алдын ала билдирбесе деле, конституция чогулуштун тынч өткөрүүсүнө бийликтердин тоскоол жасап же чектөөсүнө тыйуу салат. Жергиликтүү бийликтер элдин иш аракетин токтотууга укугу бар жана алар аны аткарбаса, бийликтер чогулушту токтотконго чара көрүү бийлигине ээ. Жыл бою өлкөдө көптөгөн элдик тынч демонстрациялар өттү. Бишкек борборунда орточо эсеп күнүнө 1.5 нааразылыктар болуп өткөнүн, жана күн сайын үч нааразылыктар өлкө боюнча өтүп жатты, деп статистика көрсөттү, анын басымдуу көпчүлүгү тынч жана кийлигишүүсүз өткөрүлдү.

Кээ бир учурларда, милиция каршы чыккан топтордун кордоосун болтурбоосун камсыз кыла алган жок. 7 Октябрда Караколдо кен казуу ишмердигинин укуктарына каршы чыккан топ, жергиликтүү милициянын ал жерде болгонуна карабай, күч менен райондун башчысын кармап алышты. Милициянын расмий билдирүүсү “эч кандай уруш болгон жок деп билдирди.”

Мамиле Түзүү Эркиндиги

Мыйзам Ассоциация Эркиндигин камсыз кылат, жана бийликтер жалпысынан бул укукту сыйлайт. НПОлор, эмгекчи уюмдары, саясий партиялары, жана маданият ассоциациялары Юстиция Министерствосунан каттоодон өтүшү керек. Жок дегенде НПОлордун үч мүчөсү болушу керек, жана баардык башка уюмдардан 10 мүчө болушу керек. Өткөн жылы Юстиция Министерствосу бир дагы жергиликтүү НПОну каттоодон баш тарткан жок. Алардын өкүлчүлүгүн жана кичине органдарын кошуп, мыйзам чет өлкө каражаттаган саясий партияларына жана НПОлоруна саясат иштерин жүргүзүүгө тыйуу салат.

Алардын баардыгы эл аралык террорист уюмдарына байланышы бар, деген айып менен Өкмөт беш уюмга тыйуу салуусун улантты -Хизб ут-Тахрир

(ХТ), Түркстан ислам партиясы, Чыгыш Түркстан боштондук уюму, Чыгыш Түркстан ислам партиясы, жана Таблиги Жамаат. Адамдарды ХТ жөнүндө маалыматка ээ болуп кармап жана таратуусу үчүн камоо жана айыптоолор улантылды. Камакка алуунун көбү мурда Түштүктө болуп, ХТ мүчөлөрү деген айып менен этникалык Өзбектерди кармаганы менен, медианын билдирүүлөрүндө ХТ-караштуу иштерде этникалык Кыргыздардын саны көбөйүп, аларды камакка алуусу өлкөнүн Түндүк жагында болууда. Бийликтер алардын көпчүлүгү этникалык, расалык, же диний жек көрүүнү туудурган адабиятты таркатуусу үчүн камакка алган. Кээ бир учурларында, милиция ХТ маалымат материалын өздөрү коюп, камакка алгандарга каршы далил катары колдонушту.

в. Диний Эркиндиги

АКШ Мамлекеттик Департаментинин *Эл Аралык Диний Эркиндиги боюнча Билдирүүсүн* бул жактан тапсаңар болот www.state.gov/j/drl/irf/rpt/.

г. Жер Которуу Эркиндиги, Ички Жер Которгон Адамдар, Качкындарды Коргоо, жана Мамлекетке Таандыгы жок Адамдар

Мыйзам ички жер которуу, чет элдик саякаттоо, эмиграция жана өлкөсүнө кайра келүүнү камсыз кылат, жана өкмөт жалпысынан бул укуктарды сыйлады. Ички миграция боюнча мыйзамы жер которуу эркиндигин камсыз кылат. Бийликтер жалпысынан бул укуктарды сыйлады, жана жарандар жалпысынан өлкө ичинде салыштырмалуу эркин жер которуп жүрүштү. Ички миграцияны, жер которуу, жана чет элдик жерге саякаттоо боюнча белгилүү чектөө саясаттары улантылды. Өкмөт БУУнун Качкындар боюнча Жогорку Комиссиясынын (БУУКЖК) жана башка уюмдардын органдары менен качкындарга, баш калкалоо издеген адамдарга, мамлекетке таандыгы жок адамдарга, жана башка тынчсызданган адамдарга кээ бир коргоо жана жардам берүү боюнча кошо иштешти.

Чет Өлкөгө Баруу: Миграция боюнча Мыйзамы мамлекеттик жашыруун маалыматтарды билген же аны кармаган жарандарга башка жерге саякат кылууга тыйуу салат, бул маалыматтар ачык деп каралгандан кийин саякатка баруу мүмкүн.

Ички жер Которгон Адамдар (ИКА)

БУУКЖКнын билдирүүсүнө караганда, 2010-жылында Ош жана Жалал Абад областтарында болгон зомбулук болжолу менен 300,000 адамдарды жер которууга аргасыз кылды, ошондой эле анын 75,000 адамдары утурумдуу Өзбекстанга качып, жана кийинчерээк кайра кайтып келишти. Жылдын башында БУУКЖКнын болжолдоосу менен 172,000 ИКАлары өлкөнүн ичинде кала беришти. Ички жер которгон адамдарга байкоо жүргүзүү, борборунун (ИКАББ) билдирүүсүнө караганда, ИКАлардын дене жана тамак аш коопсуздугу, мыйзамсыз камакка алуу, документтерди алмаштыруу, жана ишке орношуу мүмкүнчүлүктөрүн чектөө, саламаттыкты сактоо, билим берүү шарттарынын жогу, жана тазалыкты сактоо көйгөй кыйынчылыктары уланып жатты. БУУКЖКнын айтуусуна караганда, ИКА катталган учурлары өткөн жылы жок болду.

Качкындарды Коргоо

БУУКЖК жылдын аягында өлкөдө 490 качкындары болгону жөнүндө билдирди. Мурдагы жылдары БУУКЖКнын болжолунда 4,504 Кыргыз этникалык адамдары качкындардын санына Өзбекстандан келген качкындардай статусуна кирген. 2013- жылы үчүн БУУКЖК качкын деп аныктоосун ошол аталган адамдарынан алып салуу үчүн алмаштырды, дейт билдирүүлөр. 490 качкындардын ичинен, 137 адамы БУУКЖКнын аныктоосундагыдай качкындар жана 300 адамы БУУКЖКнан чечими менен көрсөтүлгөн качкындар. Алардын Өзбек эмес качкындарынын көпчүлүгү (баардыгы 131 адамдар) Ооганстандык, төртөө Ирандан, жана экөө Түндүк Кореядан ЭДКР.

326 баш калкалоо-издегендер катталган, алардын 210ун Эмгек күчү, Миграция, жана Жаштар Министрлиги каттаган жана БУУКЖК 116 адамды каттаган. 174 баш калкалоо издегендери Ооганстандан, 87си Өзбекстандан, 46 Сирия Араб Республикасынан, тогузу Ирандан, төртөө Кытайдан, үчөө Мароккодон, экөө Пакистандан, жана бирөө Ирактан.

Баш Калкалоого Мүмкүнчүлүк: Мыйзам баш калкалоо же качкын статусун берүүнү камсыз кылат, жана өкмөт качкындарды коргоону камсыз кылган системасын орнотту. 2012-жылдын мартында парламент качкындар боюнча мыйзамга дискриминациялабоону мүмкүн кылган жаңыртуу эрежесин киргизди, өлкөнү калтырган учурда качкын деп эсептелбеген адамдарды камтып, бул оңдоо аларга кийин качкын статусун алуу мүмкүнчүлүгүн берет. Бул оңдоолор баш калкалоо издегендердин аныктамасын эл аралык мыйзам

менен айкашуусуна максатталган. Бул жаңыртуулар статус боюнча соттун акыркы чечими чыкканга чейин документтердин күчүн арылатты.

Өзбек өкмөтүнүн куугунтуктоосунан коркуп, Өзбек качкындарынын качкын статусун издеп келгендер бар, деген билдирүүлөр болду. Алардын бир нечеси мамлекеттик миграция бийликтерден статусту алышты, бул аларга өлкөдө мыйзамдуу туруусуна мүмкүндүк берет.

2012-жылы октябрда Өзбек өкмөтү диний экстремизм менен айыптап, чыккынчыны өлкөдөн чыгаруусун талап кылгандан кийин, Кыргыз бийликтери Өзбек имамы Хабибилло Сулаймановду кармашты. Расмий бийликтер аны дагы жалган паспорту бар, деп Сулайманов аны өлкөдө камакка алгандан кийин расмий баш калкоо издеген статусун берсин, деп талап кылды. 11-мартта Бишкек соту өлкөдөн чыгаруусун токтотуусун камсыз кылганга чейин Жаштар, Эмгек күчү жана Ишке Алуу Министрлиги анын баш калкалоо статусун каттатыра алган жок. Апрельде Ош соту жалган паспорттун ээси, деп соттодон кийин Сулаймановду болжолу менен \$625 штраф төлөөсүнө өкүм чыгарды. 11-июнда Бишкек соту өлкөдөн чыгаруу талабын мыйзамга каршы, деп тапты.

Күчкө салып өлкөдөн чыгаруу: Мурдагы жылдардагыдай, Уйгурлар депортация же өлкөдөн чыгарып салуу коркунучунун астында калып турганын билдирди, өзгөчө эгерде алар Кытайда саясий жана диний иштерге катышса же Кытай өкмөтү алардын кайтарып беришин башка өкмөттөн талап кылса. БУУКЖКна караганда, Уйгурларды Кытайга депортация кылганы же өлкөдөн чыгарып салуу учурлары бул жылында болгон жок.

2005-жылдан бери Өзбекстанга 12 баш калкалоо издегендерди өкмөт күчкө салып кайтарып бергени жөнүндө 26-февралда ХЬЮМАН РАЙТС УОТЧ билдирди.

Ишке Орношуу: Өлкөдө расмий статусу жок качкын адамдардын ишке орношуп иштөөсүнө мыйзам уруксат бербейт. Ошондуктан алар жумушка алгандардын эксплуатациясына, акысын аз төлөп, акчалай жардам менен камсыз кылбай, жана эмгек тартибин аткарбай, дуушар болушкан. Алар бийликтерге ошо тууралуу арыздана алган жок.

Негизги Социалдык Кызматтарын алуу Мүмкүнчүлүгү: Качкындар жана баш калкалоо издегендердин расмий статусу жок болсо, алар мамлекет берген

социалдык кам көрүү жардамын алууга укугу жок. Алар эксплуатация иштөө абалына чалдыгып, жана сот бул абалын кароосуна ыйгарымсыз.

Мамлекетке таандыгы жок Адамдар

БУУКЖКнын расмий кызматкерлери өлкөдөгү мамлекетке таандык эмес адамдар бир нече категорияга кирээрин белгилеп айтышты. Алар Кыргыз жарандарга үйлөнгөн, бирок Кыргыз жарандыгын эч качан алган эмес Өзбек аялдары (мындай аялдардын көбү өздөрүнүн Өзбек паспортторун мөөнөтүнөн өткөрүп, жана эрежелер алардын Кыргыз жарандыгын алуусуна жол берген жок) жана анын саны 2,000ден 4,000 адамдын ортосунда. Башка категориясы, бул 3,700-адамдан турган мигрант калкынын жарымынын расмий документтери жоктор; 18,850 адамдардын Советтер Союзундагы документтери мөөнөтүнөн өткөн; бирөө же экөө тең мамлекетке таандык эмес ата энеден төрөлгөн бирок саналбаган балдар; жана мигрант эмгекчилердин балдары, алар Орусия жарандары болобуз, деп Кыргыз жарандыгынан чыгышкан. Өкмөт мамлекетке таандык эмес адамдарга социалдык кам көрүүлөр жана расмий иштөө документтерине мүмкүнчүлүк берген жок, жана алардын жетиштүү мыйзамдуу укуктары жоктугунан эксплуатация абалы тууралуу сотко бере алган жок. Июндун аягында болжолу менен 20,479 жеке адамдар өлкөдө документтери жок жашап жатты. Мамлекеттик Каттоо Кызматы мамлекетке таандык эмес адамдардын аларга кайрылган гана бөлүгүнөн маалыматты түзүштү.

3-Бөлүм. Саясат Укуктарды Сыйлоо: Өздөрүнүн Өкмөтүн Өзгөртүү боюнча Жарандардын Укугу

Мыйзам жарандары алардын өкмөтүн тынч өзгөртүү укугу менен камсыз кылат, жана жарандар бул укуктарын универсалдуу добуш берүү укугунун негизинде шайлоолор өткөндө колдонушту. 2011-жылы өткөн президенттик шайлоосун, кээ бир катачылыктарга карабай, байкоочулар ачык, атаандаштуу деп карашты.

Шайлоолор жана Саясий Катышуулар

Жакын Арада өткөн Шайлоолор: Жергиликтүү жана эл аралык байкоочулар 2011-жылы өлкөнүн жакын арада өткөн президенттик шайлоосу ачык жана айкын өтү дешти, бирок көйгөйсүз эмес жана өз кызыкчылыгын көздөөсү жок эмес. Кеңири жайылбаса дагы, байкоочулар кээ бир өз кызыкчылыктарга караштуу учурлар болгонун билдирди, ага шайлоо барактарын толтуруу

жана шайлоо жерин жана шайлоо натыйжасында манипуляция жасоо, ошондой эле шайлоо бюллетенинде көйгөйлөр да болду, бирок жалпысынан мындай учурлар шайлоо натыйжасына доо келтирген жок. Шаардын жана областтарынын жергиликтүү шайлоосу 2012 жана 2013-жылдары эрежени бузуусуз өттү.

Аялдар жана Азчылыктардын Катышуусу: Аялдар жана азчылыктардын саясатка катышуусунда мыйзамдуу чектөөлөр болгон жок. Шайлоо кодекси боюнча эркек жана аялдардын аттары аралаш ирээти менен жазылат деп талап кылган жана 70 пайыздан көп эмес шайлоо кандидаттары партия тизмесинде бир жыныста боло алат.

Аялдар финансы министри, ден-соолук министри, башкы сот, Улуттук Банктын президенти, жана ошондой эле вице Премьер Министрдин бир ордун 2012-жылы сентябрда түзүлгөн парламент коалициясында орун алышты. Аял киши парламенттин вице спикер ордун алды, жана баардыгы 25 аялдар беш саясий партиясынын өкүлү болуп, 120-мүчөлүү парламентте отурушту. 2011-жылы аялдар 675 өкмөттүн башкы ордунун 19 пайызын түзүштү.

Улуттук азчылыктар, калктын 35 пайызын түзүп, өкмөттө аз орун алышты, өзгөчө Орустар жана Өзбектер, этникалык азчылыктын эң чоң топтору. 120 парламент мүчөлөрүнүн 14 улуттук азчылыкка таандык болду. Мыйзам партия тизмесиндеги мүчөлөрүнүн жок дегенде 15 пайызы этникалык азчылыктар болушун талап кылат.

4-Бөлүм. Коррупция жана Өкмөттө Ачык Айкындыктын Жоктугу

Коррупция коомдун баардык деңгээлине тарап турган бойдон калды. Мыйзам расмий кызматчылардын коррупцияга катышканы үчүн кылмыштуу айыптоону камсыз кылат. Бийликтер мыйзамдын ишке ашырылышын натыйжалуу аткарган жок, жана көп расмий кызматкерлер жазасыз коррупцияга катышты. 2011-жылы Президент УКМКнин астында Атамбаев Коррупцияга Каршы Агенствосун түздү. Сентябрьда, Коррупцияга Каршы Агенствосуна 2,282 арыздары түштү, анын 145 коррупцияга байланыштуу жана 1,279 мыйзамды күчкө киргизүү учурунда жазык иштерге байланыштуу, бул жылдын тогуз айындагы маалымат. Арыздардын натыйжасында мыйзамды күчкө киргизүү жана УКМК тергөө бөлүмдөрү 50 кылмыштуу учурларына кылмыш ишин ачты. Жылдын аягында анын бири дагы сотко жеткен жок.

Айыптоодон же тергөөдөн кутулуш үчүн мыйзам күчкө киргизүүнүн баардык деңгээлинде акча берүү негизги көйгөй болду. Ошондой эле, укук коргоо органдары, өзгөчө Түштүктө, өз эркинче камакка алуу, кыйноо, жана кылмыштуу деп айыптоону жарандардан акча алуу үчүн бат бат колдонушту (1-Бөлүмдү. г.).

Коррупция: Өкмөттүн жалгыз коррупция тергөөнү аткаруу органы УКМКнын коррупцияга каршы бөлүмү болду, ал мамлекеттик коопсуздук кызматы. Ал көз карандысыз өкмөт мекемеси эмес болчу жана анын каржылоосу УКМКнын каржы эсебинде турган. Агенствонун жарандар коому менен иштеши чектелген болчу, жана анын тергөөсү аз учурунда эле сотко чейин жеткен .

Өткөн жылы бийликтердин мурунку өкмөткө караган расмий кызматкерлерин жана оппозиция мүчөлөрүн коррупция үчүн айыптоосу улантылды. 29-июлда прокурор мурунку Бишкек мэри Нариман Тюлеевди коррупциячыл деп 11 жыл түрмөгө камоого чечим кылды, ал Ата Журт оппозиция партиясынын мүчөсү болгон.

31-июлда Бишкек район соту Каныбек Бакирди, Баткен районунун Сот Мекемесинин мурунку тергөөчүсү жана парламент мүчөсүнүн Турсунбай Бакир Уулунун баласы, 12 жылга түрмөгө кести, аны тергөөдө опузалоону колдонуусу үчүн тергөө астындагы милицияга каршы кылмыш ишти ачпоосуна акча сураганы үчүн күнөөлөштү. Бакир опузалоодо жана болжолу менен 170,000 сом (\$3,400) акча алганында айыптуу деп табышты .

2012-жылы майда Уюшкан Кылмыш жана Коррупцияга Каршы Бөлүмү менен Жайыл районунун сотун кылмыштуу тергөөнү токтотуу үчүн \$400 акча алып, кармалган. 27- июлда Соттор Кеңеши бул иштин тергөөсүн убактылуу токтотту.

Билдирүүчүнү Коргоо: Билдирүүчүлөр мыйзам менен корголбойт.

Финансы иштерин Ачыкка чыгаруу: Мыйзам баардык өкмөткө караган расмий кызматкерлери алардын алган кирешесинине жана ээ болгон байлыктарына ачык декларация жасоого тийиштүү. Мамлекеттик Кадрлар Кызматы бул маалыматты элге белгилүү кылууга жоопкердүү. Талап кылган маалыматты расмий кызматчылар бербесе, алар өкмөт мекемесинен кетирилиши мүмкүн, жана бул жаза дайыма эле аткарылган жок.

Маалымат алууга Мүмкүнчүлүк: Мамлекеттик органдары жана Жергиликтүү Өкмөттөн маалымат алуу мүмкүнчүлүк эркиндиги мыйзам менен аткарылат.

13-июнда Бишкек шаарынын Соту Башкы Прокурор Аида Саянованы маалымат алуу мүмкүнчүлүк эркиндиги боюнча мыйзамдын бузгандыгы үчүн жана кол астында иштеген кызматчыларын жазалагандыгы үчүн күнөөлүү деп табылды.

5-Бөлүм. Адам Укугун Бузду деген айып боюнча Эл Аралык жана Мамлекеттик эмес Тергөөнү жүргүзүүгө Өкмөттүн Көз карашы

Өлкөдө адам укугу боюнча билдирүү берген жергиликтүү жана эл аралык уюмдардын ишине жеңил чектөөлөр болсо деле, тартип коргоо органдары азыркы учурунда болуп жаткан жана 2010-жылы улут ортосундагы зомбулукта жана андан кийин укуктуу бузуу жөнүндө билдиргени үчүн адам укугу активисттерин тынчсыздандырып жана коркутуп жатты. Борбордук өкмөт үзгүлтүксүз жергиликтүү жана эл аралык уюмдар менен алардын иштери жана ойлорун билдирүү боюнча жолугушуу жана пикир алмашууларды өткөрсө деле, алар кээ бир эл аралык уюмдардын суроолоруна, кайрылууларына же билдирүүлөрүнө жооп беришкен жок.

Эл аралык НПОлорду бийликтер тынчсыздандырганы тууралуу өзүнчө билдирүүлөр болуп жатты. 2012-жылы ноябрда Ош областында УМКК расмий кызматчылары Эл Аралык Кризис Тобунун анализ жасаган кызматчысын жана Өзгөндөгү жергиликтүү иштеген мүчөсүн камакка алды, алар Түштүктө адам укугу жана этникалык элдешүү көйгөйлөрү боюнча жолушууларга барышкан. Коопсуздук кызматтары анализ жасаган кызматчысын жана анын шоферун кармашты жана бир нече саат бою сурак жүргүзүштү жана компьютерлерин, документтерин, жана башка материалдарын алып алышты. Беш күндөн кийин коопсуздук кызматтары анализ жасаган кызматчысы өлкөдө этникалык жек көрүү жана дестабилизацияны козгоону туудуруп жатканы тууралуу билдирүүсүн жарыялады. Ал өзүнүн коопсуздугунан коркуп, андан кийинки жумада өлкөдөн чыгып кетти. Мартта бийликтер анын компьютерин, ичинде негизги үлүшүн жок кылып, кайрып беришти.

БУУ жана Башка Эл Аралык Органдары: Өкмөт БУУнун жана башка уюмдарынын өкүлдөрүнө кордоону тергөө же адам укугу боюнча көйгөйлөрдү байкап текшерүүгө байланыштуу келүүсүнө уруксат берди, ага

ЕККУ, ICRC, Норвегия Хельсинки Комитети, жана Миграция боюнча Эл Аралык Уюму (МЭУ) кирди. Июнь коогасын иликтөө боюнча эл аралык комиссиянын (КИС) төрагасы Киммо Кильюенди өлкөгө киргизбөө буйругу жыл бою күчүн жоготкон жок. Бул киргизбөө буйругу Кильюендин 2011-жылкы билдирүүсүнө караштуу чыккан, анда 2010-жылы болгон зомбулук боюнча тергөө, жана элдешүү менен тынчтыкты орнотууда өкмөттүн иш аракетин сынга алган. Кильюендин билдирүүсү дагы мекемелердин кемчиликтерин, жөндөмдүн жоктугу жана, кээ бир учурларда, керектүү чараларды көрүүгө салабатуу карабагандыктарын чагылдырган. Эл Аралык органдары, Азимжон Аскарров менен жолугушууга июлда өкмөт чектөө киргизүүсүнөн башка, көбүнчө жарандар коому активисттерине, камакка алуу жайлары менен камактагыларга, жана өкмөт бийликтерине баруу мүмкүнчүлүктөрүн тоскоолдугу жок алышты.

Өкмөттүн Адам Укугу боюнча Органдары: Омбудсмен Мекемеси жарандардын жана НПОлордун атынан адам укугу боюнча көз карандысыз коргоочусу болуп иштеди, жана сотко кылмыш иштерин кайра кароого сунуш берүү бийлигине ээ болду. Ошондой болсо дагы, өткөн жылы бул Мекеме парламентке бир дагы арыз суроосун көтөргөн жок. Жазаланбагандык атмосферасы коопсуздук күчтөрүн тегерегинде болуп, жана алардын жарандарга каршы байкалган көз карандысыз кыймыл иштери Омбудсмен Мекемесине арыздануу сунушун киргизүүсүн анын саны жана түрүнө жараша потенциалдуу чектеди. Өткөн жылы Омбудсмен Мекемеси берилген арыздардын саны боюнча статистикасын берген жок. 27-июнда уюшкан кылмыштын башчысы Азиз Батукаевдин түрмөдөн эрте чыгарганына туура эмес катышканы жөнүндө айыпталганынан кийин Парламент Турсунбек Акунду омбудсмен ишинен алып бошотту. 3-октябрда, Парламент Бакытбек Аманбаевди жаңы омбудсмен кылып шайлады.

6-Бөлүм. Дискриминациялоо, Коомдун Кордоосу, жана Адам менен Соода Кылуу

Мыйзам раса, жыныс, майып, тил, этникалык улут, рухий ишеним, жаш, саясий же башка ишеним, билим, түпкү аныгы, жеке менчик, же башка статусунун негизинде дискриминациялоого тыйуу салат. Аялдардын өкмөт, билим берүү, жарандар коому, медиа, жана кичи бизнесте активдүү катышса дагы, алар жыныс-негизинде дискриминациялоого учурады. Укуктар активисттери өткөн жылы бийликтердин дискриминация жасаган күнөөкөрлөрдүн кылмышын тергеп же жазалай алган жок, деп айтышты.

Аялдар

Аялды Зордоо жана Үй-Бүлөдөгү Зомбулук: Зордоо, жолдошу зордоо кылганын кошуп мыйзамсыз болуп эсептелет; ошондой болсо дагы, бийликтер мурдагы жылдагыдай эле, мыйзамдын аткаруусун ишке ашыра албады. Активисттер аялды зордоо учурларынын көп болуп жатканын баса белгилегенин улантышты, бирок бул кол салуу жөнүндө билдирүүнүн саны көбөйгөнүнө байланыштуу болушу ыктымал. НПОлор зордоо учурларынын көбү катталбаганы улантылды, жана кээде эле прокурорлор зордоо учурларын соттун астына чыгарды. Өткөн жылы зордоо учурлары же соттолгон учурунун саны жөнүндө статистикасы жок болду. НПОлордун болжолу менен баардык зордоонун 90 пайызы ага дуушар болгон аялдын жолдошу же мурунку сүйлөшкөн партнеру менен жасалган. Милиция жалпысынан жолдошунун зордоосун административдүү жазык деп карашты, анын жазасы 1,000 сомду (\$20) түзөт.

Мыйзам өзгөчө үй бүлөдөгү зомбулук жана жолдошунун зордоосуна тыйуу салат, ага карабастан, аялдарга каршы зомбулук көйгөй бойдон кала берди. 2012-жылы БУУнун Аялдардын Өнүгүү Фондусунун болжолунда айына 40 менен 50 нүн ортосунда үй бүлөдөгү зомбулуктун кесепетинен Бишкек шаарында аялдар жана кыздар бейтапканага жаткырылды. Ички Иштер Министрлигинин билдирүүсүнө караганда, жылына милиция дээрлик 10,000 үй бүлөдө уруш чыккан учурларына жоор берди, жана 15 пайызга жакын кылмышы үй бүлөдө уруш учурунда болуп өлүмгө же оор жарага алып келди. Аялдарга каршы көп кылмыштары катталган жок, анткени бул абал психологиялык басынтуу, улуттук салттар үчүн, жана тартип коргоо органдарынын ага кош көңүл жасаганынан болду. Андан дагы, аялдар зордоо учуру болгонун каттатканда, күйөөлөрү аларга каршы өчүн алгандыгын билдиришти. Үй бүлөдөгү зомбулук үчүн айып акчалай жаза төлөөдөн 15 жыл камакка алганга чейин барат, жана эгерде өлүмгө учураса 15 жыл камакка алууга кесилет. Сексуалдык зордоо үчүн айыбы үч жылдан сегиз жыл камакка алууга чейин барат.

Бир нече жергиликтүү НПОлор үй бүлөдөгү зомбулуктан жапа чеккендерге жардамын камсыз кылды, ага юридикалык, медициналык, жана психологиялык жардам, кризисте телефон менен сүйлөшүп жардам берүү, баш калкалоочу жайлары, жана алдын ала сактоо программалары кирди. Ур токмок алган аялдарга жардам берген Уюмдар дагы тартипке чакыруу жана коргоо буйругун алууга мыйзамдуу процессинин кабыл алышын сурашты.

Үй бүлөдөгү зомбулуктан жапа чеккендерге жардам берген Сезим Баш Калкалоочу Үйүн өкмөт офис менен камсыз кылды жана сарпталган акысын төлөп берди. Баш калкалоочу үйдүн билдирүүсүнө караганда, жылдын башынын алты айынын ичинде аларга 915 телефондон кайрылуусу болду. Аялдар телефон чалып кайрылып, анын 90 пайызын түздү, анын 27си үй бүлөдөгү зомбулукка караштуу болду. Баш калкалоочу үй, 68 балдарды кошуп, 145 жеке адамдарга кызматы менен камсыз кылды. Алар 72 аялдар жана 66 балдар үй бүлөдөгү зомбулуктан жапа чеккендер экендигин билдирди.

Зыян келтирген Үрп Адаттар: Мыйзам менен тыйуу салынганы менен, аялдар жана кыздарды ала качуу жаңы “салт” адаты же күчкө салып үйлөнүү адаты улантылды. Жакын арада өткөргөн көз карандысыз изилдөөсүнүн болжолдоосу менен өлкөдөгү баардык үйлөнүүнүн 50 дөн 75ке чейин пайызы ала качуунун негизинде болгон. Жыл сайын өлкөдө 5,000 макулдугу жок ала качуулар жана анын 2,000 учурунда зордуктоо болду, деп 14-июнда Фридом Хауз билдирди. Улуттук салттар андан жапа чеккендерди бийликтерге кайрылуудан баш тарттырды.

Ала качуудан жапа чеккендердин кээ бирлери жергиликтүү милицияга барып, жана тартипке чакыруу жана коргоо буйругун алганы жөнүндө билдирди, бирок алар начар ишке ашырылган. 2012-жылы декабрда өкмөт ала качуу үчүн айыпты 10 жыл түрмөгө камоого чейин катуулады. Мыйзам катуу болгону менен, кылмыш жөнүндө билдирүү же айыптоонун саны көбөйгөн жок, деп НПОлор билдирди.

Сексуалдык Кордоп Тажатуу: Шанс аттуу жергиликтүү НПОнун билдирүүсүнө караганда, сексуалдык кордоп тажатуу кеңири жайылган, өзгөчө жеке менчик секторунун иштөө жеринде, жана университеттин окуучуларынын ортосунда, бирок чанда гана катталып билдирилген же жазага тарттырылган. Мыйзам дене зордуктоосуна тыйуу салат, бирок сөз менен сексуалдык тажатуу мыйзамдын чегине кирбейт.

Төрөө боюнча Укуктар: Жубайлар жана жеке адамдардын өз балдарынын канча, кайда жана кайсы убакытта болоорун чечүүгө, жана ал тууралуу маалымат жана кандай жол менен аны жасоого дискриминациядан, кыстоодон жана зомбулуктан эркин жасоого укуктары бар. Улуттук ден соолук эреже тартиби үй бүлө пландаштырууда кеңеш алуу жана кызматтары кол астында даяр болушун талаптайт, мындай тейлөө ден соолук кесиптегилерин кошуп, акушер жана гинекологдор гана эмес, бирок дагы үй

бүлө доктурлары, тез жардам, жана медсестра акушерлер дагы талаптайт. Негизги саламаттыкты сактоо деңгээлиндеги эрежелери контрацептивди сураган аялдар ага акча төлөй албаса дагы аны берүүсүн талап кылат. БУУнун Калк Фондусунун 2010-жылынын көрсөткүчтөрү 15 жана 49 жаштагы аялдарынын 30.3 пайызы контрацептивдин ар түрлүү формаларын колдонгонун көрсөттү.

Улуттук ден соолук эрежеси аялдарга төрөттөн кийин кароо жана кеңеш берүүсүндө үй бүлө пландаштыруу боюнча методика жана тейлөөнү сунуш кылуусун талап кылат. Өкмөт атайы программаларын туруксуз топторунун керектөө талабын канааттандыруу үчүн, анын ичинде жаштар, өлкө ичинде орун алмаштырган адамдар, жаңы шаардык мигранттар, сойкулуктагы адамдар, жана жакырларга, сунуш кылды. Ошондой болсо дагы, көптөгөн алыскы кыштактарда, төрөт боюнча ден соолук кызматтары жок болчу. Андай кызматтары бар жерде, катаал жерлер, начар жолдор, же транспорттун жоктугу андай тейлөө кызматына адамдардын жетишин оор кылды.

Дискриминациялоо: Мыйзам бирдей укуктарды эркектер жана аялдарга камсыз кылат. Аялдардын укуктары эркектердикидей, үй бүлө мыйзамын, жеке менчик мыйзамын жана сот системасын кошуп, бирок мыйзамдарды күчкө киргизүү начар болгондуктан, аялдарга каршы дискриминациялоо туруктуу болуп турду. Үй Бүлө, Аялдар, жана Гендердик Өнүгүү боюнча Көйгөйлөрдүн Улуттук Кеңеши президентке отчет берет, жана аялдардын көйгөйлөрүн чечүүгө жоопкердүү.

Аялдардын орточо алган айлыгы эркектердин айлыгынан аз. Аялдар пенсионерлердин көпчүлүгүн түздү, ал топ өзгөчө экономиканын абалынын начарланышына туруксуз. Айыл жерлеринде үрп адаттар аялдарга болгон көз караштарын чектеди, аларды аялы жана эне гана катары карап, жана билим алуу мүмкүнчүлүктөрүн чектейт. Аялдардын көйгөйлөрү менен иштеген НПОлордун маалыматтары аялдардын ден соолугу начарыраак, көбүрөөк кордолгон, үйдөн тышкары иштөөгө мүмкүнчүлүгү азыраак, жана эркектерге караганда тапкан акчасын көз карандысыз сарп кыла албайт, деп көрсөттү. БУУнун Аялдар Өнүгүү Фондусу жана жергиликтүү НПОлордун билдирүүсүнө караганда, аялдар кредит же бизнеске ээ болууда дискриминациялоо дуушар болгон жок.

Жыл сайын аялдардын зомбулугуна каршы өкмөт-өткөргөн медиа кампаниясы декабрда өттү. НПОлордун айтуусуна караганда, кампания

аялдардын зомбулугуна каршы иштеген топторунун аракетин биргелешип иштөөсүнө жардам берди жана аларга көбүрөөк күч берди.

Балдар

Төрөлүүнү Каттоо: Өлкөдө ар бир төрөлгөн наристе балага туулган жөнүндө күбөлүгүн алуу, жергиликтүү каттоо, жана жаран болуу укугун мыйзам камсыз кылганы менен, кээ бир балдар мамлекетке таандык эмес болчу (2-г. бөлүмүн кара). Мигранттардын балдары, ата энеси көчүп кеткен жана/же башка өлкөнүн жарандыгын алган болсо--көп учурларда Орусиянын--алардын ата энеси экөө тең Кыргыз жарандар экендигин далилдеп көрсөтүшү керек экендиги жөнүндө БУУКЖК билдирди. Эгерде алардын ата энесинде талапталган документтери жок болсо, бул балдардын жарандык алышы татаал болду.

Билим Берүү: Мыйзам башкы тогуз жылкы окуусун же 14 жашка чейин билим берүүсүнө милдеттүү жана анын бекер болушун камсыз кылат. 17 жашка чейин орто билим берүүсү бекер жана баарына жалпы. Каражаттын жетишсиздиги өкмөткө баардык окуучуларга башкы билимди бекер берүүгө тоскоол кылды, жана жашаган жери боюнча каттоо системасы социалдык кызматты алуу мүмкүнчүлүгүн чектеди, ага кошуп качкындар, мигранттар, же жарандар эмес балдарга билим берүүнү чектеди. Өкмөткө караган мектепке жиберген үй бүлөлөр бат бат олуттуу жана мыйзамсыз административдүү акысын төлөөгө мажбур болду. Өкмөт каражаты аз балдарга мектеп керектөөсү жана окуу китептери менен камсыз кылуу программаларын каражаттосун улантты. Мыйзам боюнча, баардык окуу китептери бекер болушу керек, бирок өкмөт баардык балдарды камсыз кыла алган жок. Конституция азчылык тилинде билим берүү укугун берсе дагы, өкмөт Өзбек-тилдүү мектеп жайларын Кыргыз-тилдүү мектебине айлантуусун улантты. Өзбек-тилдүү университети жок.

Балдарды Кордоо: Балдарды Кордоо, ага согуш уруулар, балдарды оор жумушка тартуу, жана балдар жана кыздарды (адамды сатуу) коммерциялык сексуалдык эксплуатациялоону кошуп, көйгөй болуусу улантылды. Ага дагы кошумча болуп, мектепте банда-тобуна караштуу бала балага каршы зомбулугунун болуусунун өсүшү аныкталды. Жыл учурунда Бишкекте-негизделген Бала Коргоо Боорбору балдардын 70 пайызы кордоонун бир түрүнөн жапа чеккендер экенин билдирди.

Эрте жана Күчкө Салып Үйлөнтүү: Мыйзамга каршы болсо деле, ала качуу адаты улантылды (6 Бөлүм, Аялдар кара), жана өткөн жылы жашына жетпей уурдап кетүүлөр мурдагы жылдардагыдай, аз катталган деп ишенишет. 16 жана 17 жаштагы балдар жергиликтүү бийликтердин макулдугу менен үйлөнө алышат, бирок мыйзам баардык шарттарда 16 жаштан эрте үйлөнүүгө тыйуу салат. Өкмөттүн эрте жана күчкө салып үйлөнүү көйгөйдү чечүү программасы жок. Анын ордуна, жергиликтүү бийликтер андай учурлар тууралуу билдирүүлөрдү учурдан учурга чейин карашты. Өткөн жылы БУУнун Калк Фондусу өлкөдөгү аялдардын 14 пайызы, көбүнчө айылда, жашына жетпей үйлөндү, деп билдирди.

Балдар: Мурдагы жылдардагыдай, ата энесинин шарты жок болгондуктан балдарды таштоо тууралуу көптөгөн билдирүүлөр болуп жатты жана балдардын көптөгөн саны мекемеде, балдар үйүндө, же көчөдө жашап жатышты. Болжолу менен көчөдөгү балдардын 80 пайызы ички мигранттар болчу. Көчөдөгү балдар билим алуу жана медициналык тейлөө мүмкүнчүлүктөрүн алууда кыйынчылыкка дуушар болушту. Милиция көчөдөгү балдарды кармап жана эгерде дареги белгилүү болсо, аларды үйүнө, же оңдоо борборуна, же балдар үйүнө жиберешти. Бишкектин Көчөдөгү Балдар үчүн Оңдоо Борбору Ички Иштер Министрлигине карап, тамак аш, кийим, жана даарыга жетишсиз жана начар акыбалда болуусу улантылды.

Балдардын Институтуна карашы: Мамлекеттик жетим үйлөрү жана багып алган үйлөрүнүн каражаттары жок болушу жана тез тез алардын тийиштүү багуусун камсыз кылуусу жок болгонунан, кээде, мисалы үчүн, балдардын андай оорусу жок болсо деле, улуураак балдарды психиатрия жайларына өткөрүү учурлары болуп турду. 2012-жылы ЮНИСЕФтин билдирүүсүнө караганда, болжолу менен 11,000 балдар мамлекеттик жайларда жашап жатышты. ЮНИСЕФ дагы өлкөдө багып алган үйлөрүнүн жок болушун баса көрсөттү, өлкөдө андай үйлөрдүн тогузу эле бар.

Эл Аралык Балдарды Уурдоо: Өлкө 1980-жылкы Гаага Конвенциясынын Эл Аралык Балдарды Уурдоо боюнча Жарандар Аспектисине катышат.

Антисемитизм

Болжолу менен 1,500 еврейлер өлкөдө жашайт.

Мыйзам антисемиттик басма сөзгө жана аны колдоого атайы тыйуу салбайт. 2011-жылы Башкы Соту кылмыштуу кодекси астында медиа ишканаларын улуттук, расалык, диний, же регион ортосунда талашты козгогон маалымат басма сөзү чыгарса, аны кылмыш катары сотко берет, деп билдирди. Өткөн жылы антисемиттизм боюнча башкы медиада пикир берүү болду деген билдирүүлөр болгон жок.

Адамдар менен Соода Кылуу

АКШ Мамлекеттик Департаментинин *Адамдар менен Соода Кылуу боюнча Билдирүүсүн*: www.state.gov/j/tip/.

Майып Адамдар

Мыйзам дене, сезим, акыл, жана ички дүйнөсү майып болгон адамдарды дискриминациялоого тыйуу салат, бирок мындай адамдар ишке орношуу, билим алуу, учак жана башка транспорттор менен саякаттоо, саламаттыкты сактоого мүмкүнчүлүктө, жана башка мамлекеттик кызматтарын колдонууда дискриминациялоого туш келди. Мыйзам имаратка кирүү, өкмөткө караган транспортуна жана машина коюучу жайды колдонуу мүмкүнчүлүгүн майып адамдарга камсыз кылуусун талап кылат, жана масс медиаыны кулагы укпаган же көзү көрбөгөн адамдарга ыңгайлатып берүүгө субсидияны берет жана үй куруусуна бекер жерди бөлүп берет. Өкмөт жалпысынан мыйзамды ишке ашыруу боюнча керектүү чараларды көргөн жок. Дагы майып адамдар бат бат ишке орношууда кыйынчылыктарга учурады, анткени коом аларга терс көз караш менен мамиле жасайт жана жалпы калк ичинде жумушсуздуктун жогору болушу оордук кылды.

Ресурстун жоктугу майып адамдарга тийиштүү тоскоол болду. Майып балдардын билим алууга укугу бар болсо дагы, Гулнара Нурдавлетова, Майып Балдардын Ата Энесинин Ассоциациясы, мектептер бат бат аларды алуудан баш тартты, деп билдирди. Ата Энелер алардын балдарына кээде атайы билим берүү борборлорун негиздеди, бирок алар өкмөттөн жардам алган жок. Өкмөт ички дүйнөсү же дене майып балдарына арналган программасын каражаттосун мектеп керектөөсү жана окуу китептери менен камсыз кылуусу менен улантты.

Психиатриялык бейтапканада олуттуу көйгөйлөрдүн болушу улантылды. Өкмөт негизги керектөө талаптарын камсыз кылган жок; тамак аш, суу, кийим, жылуулук, жана саламаттыкты сактоо, жана көп учурунда

бейтапканалар жык толтура болду. Каражаттоонун жетишсиздиги маанилүү ролду ойноду.

Бийликтер адаттагыдай ички дүйнөсү майып балдарды башка балдарга кошкондун ордуна, психиатриялык бейтапканага жайгаштырып жатышты. Бул мекемелерге башкаларды жана жашы өтүп кеткен ички дүйнөсү майып эмес балдарды кошуп алардын эркисиз алып келишти. Жаштардын Укугун Коргоо Тобу ички дүйнөсү жана денеси майып балдар жайларында алардын укуктарынын корголушун байкап текшерешти. Бул топ бир нече жайларда анын кызматчылары көптөгөн укуктуу бузгандыгын баса көрсөттү, ага жаш балдарды жетиштүү азыктар менен камсыз кылбаганы жана алардын денесин кордогону кирет.

Башкы Сот Мекемеси ички дүйнөсү оорулуулардын жана майып адамдардын укуктарын коргоого жоопкердүү. Жергиликтүү НПОнун юристтеринин айтуусуна караганда, Сот Мекемесинин мүчөлөрү бул укуктарды коргоо боюнча окуусун өтпөгөн жана аз билим алган, жана майып жарандарга берген жардамынын натыйжасы аз болгон. Адамдарды психиатриялык бейтапканага жиберүү ылайыгын аныктап, жана ага жобо чыгаруусу үчүн соттун көбүнүн тажрыйбасы жок жана окутулган эмес болушчу, жана бийликтер жеке адамдардын каалоосуна каршы негиздөө адатын улантты.

Өлкөдө майып адамдар боюнча борбордук статистикасы жок, бирок 5.5 миллион калктан майып адамдардын саны 20,000ден 30,000дин арасына барат, деп бийликтер болжолдоду.

Бир нече активисттер бийликтер 2008-жылкы мыйзамын ишке ашырган жок, деп баса көрсөттү, бул мыйзам майып адамдарды атайы ишке алуу квотасы менен иш бергендердин ишке алуусун талап кылат (иштөө ордунун болжолу менен 5 пайызын).

Улуттук/Расалык/Этникалык Азчылыктар

Түштүктө Ош областынын калкынын жарымын этникалык Өзбектер түзгөн, жана этникалык Кыргыз улут ортосундагы кырдаалы катаал жана көйгөйлүү болуп кала берди, бул абал этникалык Өзбектердин коопсуздук кызматтарынын мүчөлөрү жагынан мыйзамсыз камакка алуу, туткундоо, кыйноо, жана опузалоо менен мүнөздөлдү. Ош жана Жалал Абаддагы этникалык Өзбек жарандары эмгекке орношууда, өзгөчө өкмөт ишине орношууда дискриминациялоого дуушар болгондугун билдирди. Этникалык-

Өзбектердин ишканасы жана жеке менчиктерин тартып алынгандыгы тууралуу көп жолу билдирүүлөр болду.

Түштүк региондордо улут ортосундагы кырдаалдын чыңалганы боюнча билдирүүлөр болуп жатты. 17-июлда Өзгөндө милиция жүргүнчү машинени токтоткондон кийин, милициянын айтуусу боюнча, ага кол салгандыгы үчүн анда отурган этникалык Өзбектерди камакка алды. Ал күнү кечинде жергиликтүү милиция этникалык Өзбек жана Кыргыздардын чогулуп турган тобунун ортосундагы урушту болтурган жок, алар милиция станциясында чогулуп турган. Бишкектеги бийликтер ал жерде ирээтти орнотууга кошумча коопсуздук күчтөрдү жиберди. Бийликтер Өзгөндө жашаган Камилжан Абдуллажанов жана Бахромжан Файзуллаевди убактылуу камакка алуу жерине отургузду жана бийликтерге күч көрсөтүүсү жана хулиганизм үчүн аларга каршы кылмыштуу ишин ачты. Жылдын аягында иликтөөлөр улантылып жатты.

10-июнда өлкөдө 2010-жылкы окуядан бери үч жыл өткөнгө байланыштуу эскерүүлөр тынч өттү. Элдин астында өткөн чогулуштарда Премьер Министр Жанторо Сатыбалдиев бийликтин көз карашын дагы кайталап айтты, анда этникалык уруштун болтурбоосуна өкмөт колунан келгендин бардыгын жасап жатат деди.

2012-жылы Октябрда адам укугу боюнча Кылым Шамы НПОсу Ош областында Ноокатта 20 Өзбек-тил орто мектебинин жетиси Кыргыз тилинде окутуусуна өткөнү жөнүндө билдирди. Мектептин башкаруу органы Өзбек мугалимдерин иштен чыгарган жок, бирок Кыргыз тилин кантип окутуу боюнча аларды окуткан жок деп НПО баса көрсөттү. Мектептин башкаруу органы тийиштүү окуу китептери жана билим алуу материалдары жок болгондуктан окуу тили өзгөртүлдү деп билдирди. Бул өзгөрүүнүн натыйжасында 2012-2013 мектеп жылында 3,200 этникалык Өзбек балдары өз тилинде окушпайт деп байкоочулар болжолдоду.

Апрелде Президент Атамбаев этникалык бөлүнүүнү такыр болтурбоого максатталган расмий этникалык планды мыйзам кылып которууга кол койду. Бул план жаңы улуттук жаранды бирдей тил жана расмий этникалык белгилерин өкмөт документтеринен алып салуу аркылуу жаратууга көздөлгөн. Бул пландын негизги үч саясат максаты бар: улут ортосундагы урушту алдын ала эрте аныктоо системасын жаратуу; Кыргыз тилин расмий мамлекеттик тил катары таратуу жана жаш өспүрүмдөрдүн билим берүү системасын кайра карап чыгып, ага Кыргыз тилин окутуусун киргизүү; жана

улуттар ортосундагы ынтымак жана мекенин урматтоону колдоосу аркылуу жаңы бирдей жашоо шартын жаратуу. Жылдын аягында бул пландын каражаттоо же ишке ашыруусу боюнча кандай чаралар бар экени жөнүндө бийликтер билдирген жок. Жарандар коомунун кээ бир мүчөлөрү бул планды катуу сынга алды, бул пландын тил тууралуу план экенин, жана ал этникалык план боло албастыгын далилдеп. Азчылык улуттардын мүчөлөрү эмгекка алууда, анда көтөрүүдө, жана үй берүүдө дискриминацияга дуушар болгонун билдиришти, бирок жергиликтүү бийликтердин билдирүүлөрүнө караганда дискриминация боюнча расмий билдирүүлөрү жок болгон.

Коом тарабынан Кордоо, Дискриминациялоо, жана Жыныстык ориентациясы жана Гендердик Өзгөчүлүгүнүн негизинде Зомбулук Жасоо

1998-жылы бир жыныстагы адамдардын эки жактан макулдук менен бирге жашоосу кылмыштуу эмес деген аныктамасынан өкмөт чыгарды, ага карабастан, адам укугу уюмдарынын билдирүүсү боюнча, милиция Ошто адамдарды гомосексуалдуулук “кылмыш” үчүн камакка алгандары улантылды.

Февралдан октябрга чейин Лабрис НПОсу билдиргенине караганда 18 учурларында Ошто милиция гомосексуалдуу адамдарды опузалаган. Ага көпчүлүк учурларында денени кордоо кирген. Жашырынган жана ачык жүргөн лесбияндар, гейлер, бисексуалдар жана трансвеститтер (ЛГБТ) милициянын опузалоосуна жана эксплуатациялоосуна уламдан улам учуроосуна жол берилип жатты. Түштүктө жынысы бирдей адамдар ортосунда сексуалдык мамиленин болушуна коом тыюуу салгандыгы үчүн, мындай кордоону мыйзам боюнча айып катары көрсөтүү дээрлик мүмкүн эмес болчу. Байкоочулардын айтуусу боюнча, мындай адамдардын ориентациясы бир жолу элге белгилүү болуп, коом тарабынан басмырттанып, дагы ошондой эле милициянын опузалоосуна туш келгенден кийин, ЛГБТ адамдары өлкөнүн түштүк тарабынан качып кетишти.

Жергиликтүү НПОлордун билдирүүсүнө караганда, ЛГБТ адамдары катуу басымга чалдыкты жана өкмөт алардын укуктарын камсыз кыла алган жок. Жыныстык ориентациясы элге белгилүү болгон ЛГБТ адамдары дене жана сөзмөкөр кордоосуна, иш жоготушуна, жана милиция жана бийликтер тарабынан каалабаган көңүл буруу коркунучуна туш келишти. Бир камерада отургандар жана расмий кызматчылар түрмөдө отурган гей эркектерди бат бат ачык жабыркаттырып жатышты. Докторлор кээде ЛГБТ адамдарын

дарылоодон баш тартты. Лесбиян жана бисексуалдуу аялдарды эркектерге күчкө салып үйлөнтүүсү дагы болуп жатты. Лабрис Өкмөттүк Фондусу лесбияндарды же анын партнерун алардын үй бүлө мүчөлөрү гомосексуалдуулугунан “даарылоо” үчүн зордогону жөнүндө баса көрсөттү. Мындай учурлардын катталышы аз болгон, жана анын канчалык даражада экенин аныктоо татаал. ЛГБТ адамдарына каршы жасалган кылмыштарын милиция олуттуу тергеген жок деп Лабрис ырастады.

Башка Коомдогу Зомбулуктар же Дискриминациялоо

СПИД менен ооруган адамдарга өлкөдө коомдун дискриминациялоосуна чалдыкты деп байкоочулар билдирди.

7-Бөлүм. Эмгекчилердин Укуктары

а. Мамиле Түзүү Эркиндиги жана Биргелешип Макулдашуу Укугу

Мыйзам эмгекчилердин кесипчилик уюмун түзүүгө жана ага кирүү укугун камсыз кылат. Мыйзам уюмдарга өздөрүнүн ишин башкаларды кийгилиштирбей жүргүзүүсүнө укук берет жана уюшуп, эмгек шарттарын иш берген ишканалар менен бирге макулдашуу укугу менен камсыз кылат. Эмгекчилер талаптарын айтып иш таштап, көчөгө чыга алышат, бирок мындай чыгууга расмий макулдугу керек жана аны алуу эрежеси мындай чыгууну оор жана татаал кылат. Мыйзам өкмөт кызматкерлеринин иш таштоосуна тыйуу салат, бирок мындай тыйуу салуу мугалимдер же медициналык кызматкерлерге тийиши жок. Ишин таштап нааразы актысына чыккан эмгекчилерге жаза берүүгө мыйзам тыйуу салбайт.

Билдирүүлөргө караганда көп уюмдар жеке гана эмгекчилердин кызыкчылыгына өкүмдүк кылгандан көрө расмий институттар сыяктуу мамлекеттин кызыкчылыгын сакташат. Кесипчилик Уюмдар Федерациясы (КУФ) өлкөдөгү жалгыз эле кесипчилер уюму бойдон калды. Уюмдардын КУФтун көзөмөлүндө болуусу талап кылынган эмес жана бир нече ага таандык эмес кичирээк уюмдар бар.

Эмгекчилер өздөрүнүн уюмдарды түзүү жана ага кирүү укуктары менен пайдаланышты жана уюмдар уюшуп жана бирге эмгек шарттарын макулдашуу укуктары менен пайдаланышты. Ошондой болсо дагы, уюм башчылары жалпысынан өкмөт менен биргелешти, жана эл аралык

байкоочулар мүчөлөрүнүн кызыкчылыгына Уюмдар начар өкүлчүлүк кылганына сын беришти.

Кээ бир уюмдар уюмдардын башчыларын кетиргенде жана обочо компаниянын уюмунун түзүлүшү калыстыгы жок өттү деп айтышты.

б. Күчкө Салып же Милдеттүү түрдө Иштетүүгө Тыйуу Салуу

Мыйзам күчкө салып же милдеттүү түрдө иштетүүнүн баардык формаларына тыйуу салат. 2011-жылы кошумча оңдоо киргизилген Адам менен Соода Жасоого Каршы жана аны Алдын Ала Болтурбоо Мыйзамы боюнча, күчтү, калпты же зордоону колдонуп, секс же иштетүү эксплуатациясы үчүн беш жылдан 20 жылга чейин камакка алуу айыбы көрсөтүлөт. Бийликтер бул мыйзамдуу тыйуу салуусун толугу менен аткарган жок, жана мындай зордоого чалдыккандардын аныкталышы тынчсыздандырган бойдон кала берди.

Эмгек Министирлиги ЭМУ Эл аралык Миграция Уюмуна кайрылууга бекер телефон линиясы менен камсыз кылуусу улантылды, бул уюм мигрант болуучуларга маалымат жана эмгек күчү менен соодадан жапа чеккендерге жардам берет. ЭМУнун билдирүүсүнө караганда, 8,823 адамдар өткөн жылында телефон линиясын колдонушту.

АКШ Мамлекеттик Департаментинин *Адамдар менен Соода Кылуу боюнча Билдирүүсүн бул жактан караңыз: www.state.gov/j/tip/.*

в. Балдарды Оор Жумушка Тартууга Тыйуу Салуу жана Ишке Орношунун Минималдуу Жашы

Мыйзам балдардын ден соолугуна же алардын өсүп өнүгүүсүнө зыян келтирген экономикалык эксплуатациялоосуна жана иштетүүгө тыйуу салат. Ишке орношунун минималдуу жашы мыйзам менен 16 жаш деп бекитилген, гезит сатканга окшогон “жеңил” иш деп каралган эмгектен тышкары. Дагы 14 жаштагы балдар ата энесинин же аларды караган чоң адамдын макулдугу боюнча иштөөсү мүмкүн. Түнкү иштерге, жер астындагы, же оор жана зыян келтирген шарттарда орношуп иштөөгө мыйзам 18 жаштын астындагы балдарга тыюу салат, ага металл, мунайзат жана газ чыгаруу иш тармактары кирет; кендерди казуу жана аны издөө; тамак аш чарбасы; оюн жана көңүл ачуу; жана машина жасоо кирет. 14 же 15 жаштагы балдар күнүнө беш саатка

чейин иштешсе болот, 16-18 жашка чейин балдар күнүнө жети саатка чейин иштегенге болот. Бул мыйзам майып балдарга дагы тийиштүү.

Мамлекет 2012-14 жылдын *Коомду Коргоо Өнүгүү Стратегиясы жана Иш Аракет Планы* деген долбоор менен иштейт, бул план оор абалдагы балдарга жана үй бүлөөлөргө жана эмгентенген жаш балдардын камын көрөт.

Балдарды оор жумушта иштетүү кеңири жайылган жана дагы балдарды сексуалдык эксплуатациялоого өлкө ичинде аларды сатуу жана күчкө салып иштетүү көйгөй, булар балдарды оор жумуш иштетүүнүн эң начар формалары деп эсептелет. 2011-жылкы маалыматтарна караганда, балдар зыяндуу айыл чарба иштерине тамеки, күрүч, жана пахта секторлордогу оор жумуш аткарышты, жана кээ бир мектептер балдарды пахта терүүгө окууну токтотуп, жибершти, ал эми башкалары мектептин талаасында балдарды тамеки тергенин талап кылды.

Башкы Соттун Мекемеси жана Мамлекеттик Эмгекчулар Инспекциясы эмгек кодексин ишке жалдагандар аткарууга мажбурлоо үчүн жоопкердүү. Инспекторлор балдарды оор жумушка тартуу боюнча текшерүүлөрүн чанда гана жана натыйжасыз кылып жүргүздү. Ички Иштер Министрлиги жылдын биринчи алты айдын ичинде балдарды зордук менен иштетүү учурлары болгон жок деп билдирди. Көп балдар өздөрүнүн үй бүлөсүнө же өздөрүнө иштегендиги үчүн өкмөт андай эмгек мыйзамынын талаптарына дал келишкендигин аныктай ала албады. Өткөн жылы Башкы Соттун мекемеси 397 текшерүүлөрдү жүргүздү жана 243 кишиге тартипке салуу эскертүүсүн, административдүү жоопко келтирүүнү үч кишиге, жана 109 учурларында эскертүүнү жасады. Эмгекка жалдагандарга ишке алуу кодексинин талаптарын бузганы үчүн акчалай же кылмыш деп эсептелген айыбы берилмек, бирок жаза адаттагыдай өтө жумшак болду.

Бийликтер балдарды оор жумушка тартууну байкап каттоо системасын баштады жана Кесип Уюмдары менен бирге балдарды оор жумушка тартуудан атайын зоналарды түзүшүүдө. Балдарды эксплуатациялаган оор жумушка жалдоону алдын ала болтурбоо иштер боюнча өкмөт дагы бир нече социалдык программаларды колдоду.

Дагы Эмгек Департаментинин *Балдарды Оор Жумушка Тартуунун Эң Начар Формалары боюнча табылган маалыматтарын* бул жактан кара www.dol.gov/ilab/programas/ocft/tda.XTm.

г. Алгылыктуу Эмгектенүү Шарттары

Өткөн жылы расмий улуттук минималдуу айлык эмгек акысы 600 сом болчу (\$12.10). Ишке алгандар жалпысынан андан көбүрөөк эмгек акысын төлөштү. Минималдуу иш акысы боюнча мыйзам иш акысы бара бара жашоо тиричилигин баасына келиши керек дейт. Өкмөт расмий жакырчылык деңгээлин аныктаган эмес, бирок төрт адамдан турган үй бүлөнүн минималдуу айлык жашоо баасын болжолдоп санаганда 17,690 сом болду (\$358), ал өлкөнүн билдирип көрсөткөн орточо айлык эмгек акысынан жогору болду. Өткөн жылы Улуттук Статистика Комитети орточо айлык эмгек акысы 10,751 сомду түзгөн деп отчет берген (\$218).

Стандарттык эмгек жумасы 40 саатты түзөт, адаттагыдай беш күндүк жумада. Мамлекетке караштуу ишканаларда жети күндүк иш жумасында 24 саат дем алуу шарты жобо менен милдеттейт. Эмгек мыйзамы иш мөөнөтүнөн тышкары күнүнө төрт сааттан же жумасына 20 сааттан ашпасы керек жана эмгекчилер анын акысы ордуна дем алыш күндөрүн же премия мааттык акысынын 150ден 200 пайызын алыш керек дейт. Бул камсыздандыруулары профсоюздары чечкиндүү болгон ири ишканаларда жана уюмдарда ишке ашырылган. Чакан жана расмий эмес ишканалардын профсоюздук өкүлдөрү жок.

2012-жылы Улуттук Статистика Комитети эмгек ордунда 153 дене кокустатуусун каттаган, анын 23 өлүмгө дуушар болгон. Кен казуу өндүрүшүндө жогорку сандагы кокустатуулар болуп келген. Ар бир 1,000 эмгекчилерге 1.9 кокустатуусу иштетүү өндүрүшүндө дал келген; 1.0 кокустатуу электр, газ жана суу өндүрүү жана бөлүштүрүүсүндө; 0.6 транспортто жана 0.5 коммуникация ишканаларында болду. Бардыгы болуп иш ордунда кокустатуу үчүн төлөнгөн компенсациясы 18 миллиондон ашык сомун түздү (\$360,000).

Улуттук Статистика Комитети формалдуу эмес экономикалык ишкердүүлүктү буюм жана кызмат өндүргөн үй тиричилик бөлүгү деп аныктайт, ал анын мүчөлөрүнө эмгекти жана кирешени камсыз кылат. Өкмөттүн болжолдоосу менен калктын 24 эле пайызы экономиканын формалдуу секторунда иштеди, ошол эле учурда анын калгандары экономиканын формалдуу эмес бөлүгүндө иштешти.

Завод жана фабрикаларда сактык жана ден соолук абалдары начар болчу. Граждандык укук эмгек ордундагы ден соолукту жана сактык боюнча

стандарттарды негиздейт, бирок жалпысынан өкмөт аны ишке ашырууга милдеттеген жок. Өкмөттүк Инспекциясы эмгекчилерди коргоого жана бардык түрдөгү эмгек боюнча көйгөйлөрдү текшерүүгө жоопкерчиликтүү, бирок анын иштери чектелген жана ишкерлик эрежелерин сактоо бирдей эмес. Формалдуу эмес экономикасындагы эмгекчилердин укуктуу колдоосу да, жоболуу сактык стандарттары да жок.

Өлкөдө катталбаган чет өлкөлүк жумушчулар катталган жумушчулардай эле укуктарды колдоно алган жок, анткени алар бийликтер менен арыздарын каттай алышкан жок, жана социалдык фондго төлөбөй жана дагы андан жардам ала алышкан жок.

Өкмөттүк лицензия эрежелери жарандарды чет өлкөдө иштеткен ишке алган кампанияларга катуу талаптарды коет, жана Эмгек, Миграция жана Жаштар Министрлиги ошондой кампаниялар ишке жалдай алгандан мурда аларга лицензия бериши керек. Өкмөт лицензия алган жана текшерилген фирмалардын тизмесин үзгүлтүксүз басма аркылуу ачыкка чыгарат. Ишке алуучулардын эмгек контрактсынын күчүнө кирген учурундагы эмгек мигранттарды жумушка алуу келишимин жана иштөө шарттарын ишке жалдоочулар тарабынан текшерүүсү талап кылынган. Эмгекке жалдоочулар ошондой эле эмгек мигранттардын өлкөдөн кетүүсүнө чейин ишке алуу контрактсы менен камсыз кылуусу талапталган. Өкмөт эмгекчилер миграциясын ирээттүү жүрүшү үчүн аракеттер жасалды, миграция процессин жөнгө салуу боюнча программасын кабыл алды жана чет өлкөдө иштеген Кыргыз эмгекчилердин укуктарын коргоосун жакшыртуу боюнча Орусия, Түштүк Корея жана Казакстан өкмөттөрү менен кошо иштешти. Дискриминация, эмгек иштөө ордунун начар абалы, же кордоп зордоого көп жолу туш келгендигинен Кыргыз эмгекчи мигранттарына жардам берүү үчүн Эмгек, Миграция жана Жаштар Министрлиги бир нече Орусия шаарларында өкүлчүлүктөрүн ачты.